

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA
BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM
2012-2015

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
Michala Křiváčková

**Bilingvální vzdělávání žáků se sluchovým postižením na
základní škole**

Praha 2015

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Jarmila Klugerová, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERZITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2012-2015

BACHELOR THESIS

Michala Křiváčková

Bilingual education deaf students in elementary school

Prague 2015

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PaedDr. Jarmila

Klugerová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Podpis

Poděkování

Děkuji PaedDr. Jarmile Klugerové , Ph.D., za odborné vedení práce a poskytování rad, dále i Mgr. Alici Krňanské a ostatním učitelům ze základní školy Výmolova, u nichž jsem prováděla výzkum.

Anotace

Bakalářská práce se ve své teoretické části zabývá bilingválním vzděláváním sluchově postižených žáků a jejich následnou integraci do majoritní společnosti. Vysvětluje nejen anatomii sluchového aparátu, ale i druhy sluchového postižení. Seznamuje s existujícími druhy vzdělávání sluchově postižených. Empirická část na základě dotazníkového šetření poukazuje na důležitost bilingvismu pro děti na prvním stupni základní školy.

Klíčová slova

Anatomie sluchového aparátu, přenos energie, sluchové vady, diagnostika sluchových vad, klasifikace sluchových vad, komunikace neslyšících, totální komunikace, orální komunikace, znakový jazyk, bilingvismus, bilingvální vzdělání, integrace.

Annotation

The Bachelor Thesis deal- within its theoretical part- with bilingual education for deaf students and their successive integration in to the society. It explains not just anatomy of auditory apparatus, but even the kinds of impair. Acquaint with existing kinds of education for deaf people. Practical part of the thesis focus on survey of the questionnaire and highlights on bilingual education for children in first stage in elementary school.

Key words

Anatomy of auditory apparatus, power transmission, hearing defect, diagnostics of hearing defect, classification of hearing defect, communication of deaf people, total communication, oral communication, sign language, bilingual, bilingual education, integration.

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	12
1 Problematika sluchového postižení.....	12
1.1 Anatomie sluchového aparátu	12
1.1.1 Periferní část	12
1.1.2 Centrální část	18
1.2 Fyziologie sluchu a slyšení	19
1.2.1 Zvuk.....	19
1.2.2 Přenos energie.....	21
1.3 Základní dělení sluchových vad.....	25
1.3.1 Klasifikace sluchových vad	26
1.3.2 Diagnostika sluchových vad.....	28
2 Komunikace sluchově postižených	30
2.1 Pojem komunikace	30
2.2 Komunikační systémy sluchově postižených.....	31
3 Metody vzdělávání sluchově postižených.....	37
3.1 Totální komunikace.....	38
3.2 Orální metoda.....	40
3.3 Bilingvální vzdělávání	41
4 Systém vzdělávání sluchově postižených v ČR	45
4.1 Platná legislativa	45
4.2 Přístup sluchově postižených ke vzdělání.....	45
4.3 Integrace sluchově postižených žáků	54
II. EMPIRICKÁ ČÁST	56
5 Bilingvální vzdělávání žáků se sluchovým postižením na prvním stupni základní školy	56
5.1 Vymezení výzkumných cílů a popis výzkumných technik.....	56
5.2 Stanovení hypotéz	56
5.3 Metody, techniky empirického výzkumu.....	57
5.4 Charakteristika zkoumaného vzorku.....	57
5.5 Popis výzkumu	57
5.6 Interpretace dat.....	58

Závěr	66
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	68
SEZNAM PŘÍLOH	72

Úvod

Pro téma této bakalářské práce byla vybrána problematika bilingválního vzdělávání sluchově postižených na základní škole v České republice. Hlavním cílem práce je zdokumentování využití bilingválního vzdělávání u žáků se sluchovým postižením a vliv této metody na jejich integraci do společnosti.

Autorka již na střední škole začala se studiem znakové řeči a blíže se tak seznámila s touto poměrně uzavřenou komunitou lidí, protože se chtěla dozvědět víc o obsahu předmětu český znakový jazyk a kultuře sluchově postižených, a také v budoucnosti by ráda se sluchově postiženými pracovala. Ve studiu tohoto jazyka pokračuje i nyní, protože se domnívá, že znakový jazyk je přirozeným jazykem sluchově postižených a je velmi důležitý pro vývoj sluchově postižených dětí. Na tomto důležitém poznání je postavena právě metoda bilingválního vzdělávání, která umožňuje sluchově postiženému dítěti výuku v jeho rodném jazyce, tedy znakové řeči a zároveň i v jazyce většinové společnosti, to znamená v českém jazyce. Ve vzdělávání sluchově postižených se po celá staletí hledaly nejrůznější komunikační metody, které by jim umožnily vzdělání a usnadnily dostupnost informací.

S rozvojem všech odvětví vědy a s tím souvisejícím technickým pokrokem se využívaly různé přístupy, např. přístup orální, systém totální komunikace a v posledních letech je to právě bilingvální vzdělávání. Jak už sám název napovídá, spočívá bilingvální vzdělávání u sluchově postižených v užívání dvou jazyků a to mluveného a znakového, kdy jsou oba respektovány jako stejně významné. Zavádění bilingválního vzdělávání souvisí s postupnou změnou vztahu slyšící společnosti k sluchově postiženým ve smyslu jejich chápání spíše jako kulturní a jazykové menšiny. Tento přístup se v České republice začal postupně uplatňovat po roce 1989.

Pro zajímavost lze ovšem uvést, že svého průkopníka bilingvální metody měly české země již před téměř dvěma sty lety. Václav Frost (1814 - 1865), ředitel Pražského

ústavu pro hluchoněmé (pátého ústavu svého druhu v Evropě), je zakladatelem tzv. Frostovy neboli Pražské neboli Kombinované metody, která je blízkým předchůdcem dnešního bilingválního přístupu.

V zahraničí se tato metoda objevila v šedesátých letech 20. století spolu s výzkumem znakového jazyka a do škol se pak v těchto zemích – jednalo se především o skandinávské země - dostává v osmdesátých letech. V naší republice výzkum českého znakového jazyka začal v roce 1993 v Institutu pro neslyšící v Berouně. V této době se již u nás začíná hovořit o bilingvální metodě výuky těžce sluchově postižených a znakový jazyk je uznán jako rovnoprávný a přirozený jazyk sluchově postižených, důležitých mezníkem bylo proto vydání Zákona o znakové řeči (č.155/1998 Sb.) z roku 1998, který uznává znakový jazyk jako „přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.“¹

V první kapitole této práce je vysvětlena problematika sluchového postižení, dále je věnována anatomii a fyziologii sluchového ústrojí, základnímu dělení sluchových vad, které mají rozhodující vliv na vhodný výběr ve výchovně vzdělávacím přístupu sluchově postižených žáků.

Ve druhé kapitole je popsána komunikace jak obecně, tak i jednotlivé komunikační systémy, jejich dělení a využití ve výchovně vzdělávacím procesu.

Ve třetí kapitole následuje popis metod, které se při vzdělávání sluchově postižených využívají včetně jejich historie. Čtvrtá kapitola zachycuje současný stav ve vzdělávání sluchově postižených u nás, uvádí platnou legislativu, která se tohoto vzdělávání týká.

¹ Zákon č. 155 ze dne 11. června 1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů Česká republika*. 1998, částka 54. Dostupné z:

<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb98155&cd=76&typ=r>.

V praktické části, která tvoří pátou kapitolu, je prezentován výzkumný projekt, pomocí kterého je analyzováno a zhodnoceno použití bilingvální metody ve vzdělávání sluchově postižených na konkrétním příkladu základní školy pro sluchově postižené. Speciálně pedagogickou disciplínou, která se zabývá výchovou, vzděláním a rozvojem jednice se sluchovým postižením je surdopedie .

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Problematika sluchového postižení

Sluchový analyzátor je důležitý pro vnímání zvuků z okolního prostředí, kromě toho obsahuje zároveň i analyzátor pro vnímání rovnováhy a poloh těla v prostoru. Znamená pro člověka příjem informací z okolí v akustické formě a je nezbytným předpokladem k vytvoření řeči díky které člověk tvoří a formuluje své myšlenky. Sluch se vyvíjí již v prenatální fázi a nejdůležitější pro jeho vývoj je první trimestr.

1.1 Anatomie sluchového aparátu

Veškeré anatomické struktury, které lidský organismus využívá k příjmu a porozumění zevním akustickým podnětům, nazýváme sluchovým aparátem. Z anatomického hlediska jej dělíme na dvě hlavní části: periferní a centrální.

1.1.1 Periferní část

a) Zevní ucho (auris externa)

- Boltec (auricula auris)
- Zevní zvukovod (meatus acusticus externus)

b) Střední ucho (auris media)

- Bubínek (membrana tympani)
- Dutina bubínková (cavum tympani)
- Sluchové kůstky (ossicula auditus)
- Eustachova trubice (tuba auditiva)
- Sklípkový systém (cellulae mastoideae)

c) Vnitřní ucho (auris interna)

- Vestibulum (vestibulum)

- Polokruhovit  chodbičky (canales semicirculares)
- Hlemýřď (cochlea)

Boltec ušní

Ušní boltec je párový plochý útvar přiléhající z boku k hlavě v úhlu 20-45°. Horní okraj je přibližně ve výši kořene nosu, spodní ve výši spina nasalis anterior. Jeho podklad (s výjimkou ušního lalůčku) tvoří charakteristicky zprohýbaná elastická chrupavka (cartilago auriculae), která je z obou stran kryta bohatě cévně zásobenou kůží.

Přestože tvar boltce je individuální, můžeme na jeho povrchu najít několik charakteristických útvarů.²

- Helix – zevní zavlnutý okraj boltce
- Antihelix – val v ploše boltce, podél zadní části helixu
- Concha auriculae – otvor, kterým boltec přechází do zevního zvukovodu
- Tragus – plochý hrbolek uzavírající conchu zepředu
- Antitragus – malý hrbolek uzavírající conchu zezadu
- Lobulus auriculae – ušní lalůček

Zevní zvukovod

V místě, kde se boltec nálevkovitě zužuje, můžeme najít začátek zevního zvukovodu. Jedná se o zahnutou trubici oválného průřezu o průměru přibližně 2,5 cm směřující ke středoušní dutině ventromediálně. Skládá se ze zevní – chrupavčité a vnitřní – kostěné části.

2 Netter, 2003

Podklad zevní části tvoří chrupavka zvukovodu, která je pokračováním chrupavky boltce. Je kryta kůží obsahující množství tukových a mazových žláz (glandulae ceruminosae), které produkují ušní maz – cerumen.

Podkladem části vnitřní je pars tympanica spánkové kosti.

Zevní zvukovod je mediálně zakončen bubínkem, který tvoří hranici mezi zevním a středním uchem.³

Bubínek

Je tenká růžově šedavá membrána zasazená do sulcus tympanicus ossis tympanici. Bubínek je nálevkovitě vtažen mediálně do středoušní dutiny, kde se ve stria mallearis ze středoušní strany bubínku připojuje rukojeť kladívka. Bubínek je postaven zešikma, přední stranou dovnitř a zadní stranou ven. Tím jsou způsobeny rozdílná délka stěn bubínku., Transverzální rozměr je 8 - 9 mm, zatímco vertikální 9 – 10 mm. Tloušťka bubínku je přibližně 0,1 mm.⁴

Dutina bubínková

Je prostor nacházející se mediálně za bubínkem. Je uložena ve spánkové kosti a má tvar nepravidelného hranolu (na frontálním řezu je patrné zúžení ve střední části, které je způsobeno vtažením bubínku na jedné straně a promontoriem na straně druhé) jehož objem se pohybuje mezi 0,75 – 1 cm³. Dutina bubínková je vyplněna vzduchem a pokryta tenkou sliznicí.

Rozlišujeme tři části dutiny bubinkové:

- Nadbubínková dutina (epitympanum) představuje horní část. Leží v ní menší část sluchových kůstek. Její zadní stěna se otvírá do sklípkového systému

³ Čihák, 2002. Netter, 2003

⁴ Čihák, 2002.

- Střední etáž (mezotympanum) obsahuje ostatní části řetězu sluchových kůstek. Je situovaná mezi bubínkem a prominencí prvního závitů hlemýždě (promontoriem), nad nímž je jamka oválného okénka s ploténkou třmínku, dole se nachází okénko okrouhlé, které je ale uzavřené jemnou membránou.
- Dolní část (hypotympanum) leží pod úrovní dolního okraje bubínku a ústí v něm Eustachova trubice.

Kromě tří sluchových kůstek obsahuje středoušní dutina také dva svaly s ochrannou funkcí (brání poškození sluchového orgánu při nadměrných zvukových podnětech). Jsou to : sval napínač bubínku (m. tensor tympani) a sval třmínkový (m. stapedius).⁵

Sluchové kůstky

Sluchové kůstky vytvářejí pohyblivě (kloubně) spojený řetězec mezi bubínkem a oválným okénkem (obr. 3). Jeho hlavním úkolem je přenos chvění bubínku, způsobeného zvukovými vlnami do nitroušního labyrintu vyplněného perilymfou.

- Kladívko (malleus) je kůstka kyjovitého tvaru. Hlavice kladívka (caput mallei) vyčnívá vysoko nad horní okraj bubínku, na zadní straně má zakřivenou plošku pro skloubení s kovádlíčkem. Hlavice kladívka pokračuje jako krček (collum mallei), který kaudálně přechází v rukojeť kladívka (manubrium mallei), která je srostlá s bubínkem ve stria mallearis (viz výše). Na kladívku je také patrný processus lateralis – krátký výběžek uložený zevně a processus anterior – delší štíhlý výběžek směřující vpřed.
- Kovádlíček (Incus) tvoří střední část řetězce sluchových kůstek. Její tělo (corpus incudis) vpředu nese sedlovitou kloubní plochu pro skloubení s hlavicí kladívka, dozadu z něj vystupuje crus breve – krátké raménko a mediokaudálně

5 Čihák, 2002. Netter, 2003

crus longum – dlouhé raménko. Z něj vystupuje processus lenticularis – chrupavčitý výběžek, kterým se kovádlinka připojuje k hlavici třmínku.

- Třmínek (stapes) tvoří poslední část řetězce sluchových kůstek. Hlavice třmínku (caput stapedis) se spojuje s dlouhým raménkem kovádlinky. Svou bazí (basis stapedis) zapadá do oválného okénka. Hlavice s bazí je propojena prostřednictvím předního (crus anterius) a zadního (crus posterius) raménka.⁶

Eustachova trubice

Eustachova trubice spojuje středoušní dutinu s nosohltanem. Jejím úkolem je přivádět vzduch do středouší a vyrovnávat případné tlakové rozdíly. Její délka je přibližně 3 cm. Vychází ze spodní části středouší a pokračuje ventromediálně, přičemž se směrem do nosohltanu kaudálně svažuje. Podkladem kostěné části (pars ossea tubae auditivae) je směrem ke středouší dolní část kostěného kanálu (canalis musculotubalis). Představuje zhruba jednu třetinu délky trubice. Chrupavčitá část (pars cartilaginea tubae pharyngotympanicae) tvoří dvě třetiny Eustachovy trubice a jejím podkladem je chrupavka.⁷

Sklípkový systém

Sklípkový systém se společně s Eustachovou trubicí podílí na vyrovnávání tlaků ve středoušní dutině. Je uložen mimo středouší – v bradavkovém výběžku kosti spánkové, který je hmatný pod kůží vzadu za uchem. Se středouším je propojen prostřednictvím otvoru (aditus ad antrum) pod stropem zadní stěny středoušní dutiny. Cellulae mastoideae jsou drobné, sliznicí vystlané dutinky komunikující s antrem i navzájem.⁸

6 Čihák,2002 Netter,2003.

7 Čihák,2002.

8 Čihák, 2002.

Vestibulum

Vestibulum je vstupní částí do vnitřního ucha, které je celé uložené v pyramidě kosti spánkové (pars petrosa ossis temporalis). Tvoří spojení s uchem středním a současně tam ústí jak hlemýžď, tak polokruhové chodbičky. Uvnitř vestibula jsou uloženy dva váčky blanitého labyrintu – utriculus a sacculus. Na jejich stěnách jsou umístěny receptory gravitace označované jako maculae staticae. Ty jsou navzájem kolmé a obsahují smyslové buňky schopné přijímat podněty a měnit je v nervové vzruchy, které pak předávají vestibulárnímu nervu. Uvnitř utricula i saccula jsou volně různě velké krystaly uhličitanu vápenatého (otolity). Ty se pohybují vlivem gravitace vždy směrem k zemi. V místě kontaktu se smyslovými buňkami dojde k podráždění. Vzniká tak nervový vzruch, který je veden do CNS, zpracován a organismus tak získává informaci o poloze.⁹

Polokruhové chodbičky

Obsahují buňky regulující rovnováhu lidského těla. Leží ve třech navzájem kolmých rovinách. Začínají z vestibula lahvicovitým rozšířením (ampullae osseae) a také v něm končí.

- Canalis semicircularis anterior se vyklenuje nahoru, kolmo na podélnou osu pyramidy
- Canalis semicircularis posterior se vyklenuje dozadu, rovnoběžně s podélnou osou pyramidy
- Canalis semicircularis lateralis se vyklenuje laterálně¹⁰

Hlemýžď

9 Čihák, 2002. Netter, 2003.

10 Čihák, 2002. Netter, 2003.

Je tvořen dvěma a půl závitů se zmenšujícím se poloměrem (obr. 4). Jeho délka od base k vrcholu je 30 – 35 mm. Base (basis cochleae) je široká 8 – 9 mm. Vrchol nazýváme cupula cochleae. Kostěná osa hlemýždě má tvar kužele (modiolus). Kolem modiolu se ovíjí závitů kostěného kanálku hlemýždě tak, že modiolus tvoří jeho vnitřní stěnu. Z modiolu vystupuje zevně do kanálku hlemýždě spirální kostěná lišta (lamina spiralis ossea) od jejíhož okraje odstupuje vazivová membrána (lamina basilaris), která dosahuje až k zevnímu obvodu kanálku hlemýždě a doplňuje tak neúplné kostěné rozdělení. Od zevního okraje lamina spiralis ossea odstupuje také membrana vestibularis, která směřuje šikmo vzhůru až k zevnímu obvodu kanálku hlemýždě. Tím jsou vytvořeny dva prostory okrajové vyplněné perilymfou (scala vestibuli a scala tympani) a jeden centrální prostor obsahující endolymfu (ductus cochlearis). Na basilární membráně je uložen vlastní sluchový orgán (Cortiho orgán). Tvoří ho tři řady zevních a jedna řada vnitřních vláskových sluchových buněk směřujících řasinkami do prostoru vyplněného endolymfou (ductus cochlearis). Řasinky komunikují jemným dotykem s membrana tectoria odstupující do tohoto prostoru v místě mezi membrana basilaris a vestibularis.¹¹

1.1.2 Centrální část

- a) Sluchové dráhy
 - Rovnovážný a sluchový nerv (nervus vestibulocochlearis)
 - Kmen mozkový
 - Podkorové oblasti
- b) Sluchové centrum

Rovnovážný a sluchový nerv

¹¹ Čihák, 2002. Netter, 2003.

VIII. hlavový nerv má dvě hlavní složky, které se nazývají podle orgánů, ze kterých přijímají podněty:

- nerv rovnovážný (nervus vestibularis) začíná rozvětvením u smyslových buněk utricula, saccula a polokruhovitých chodbiček.
- nerv sluchový (nervus cochlearis) začíná u vláskových buněk Cortiho orgánu.

Oba nervy se spojují a po krátkém průběhu ve vnitřním zvukovodu vstupují jako nervus vestibulocochlearis do kmene mozkového.¹²

Kmen mozkový a podkorové oblasti

Kmen mozkový obsahuje jádra, ve kterých se spojují a kříží nervová vlákna z obou uší (kříží se pouze určitá část vláken, jiná pokračují nezkříženě). Sluchová dráha dále pokračuje přes podkorová jádra mezimozku až do sluchového centra v kůře mozkové – Heschlova závit, které je uloženo v horní části spánkového laloku dominantní hemisféry. Tato oblast není jediná, která se na slyšení podílí. Okolí Heschlova závit má funkci sluchové asociace.¹³

1.2 Fyziologie sluchu a slyšení

1.2.1 Zvuk

Zvuk je podélné vlnění molekul zevního prostředí (vzduchu, příp. vody, atd.) o proměnlivé amplitudě a frekvenci.¹⁴

Čím větší je amplituda zvukového vlnění, tím větší je hlasitost, tedy intenzita zvuku. Intenzita se udává v decibelech. Sluchový práh má přiřazenou hodnotu 0 dB. Nejedná se o nepřítomnost zvuku, ale o zvukovou hladinu shodnou se standardem – běžnou populací. Intenzita zvuku odpovídající hodnotě 140 dB je schopná poškodit sluchový orgán (tab. 1).¹⁵

12 Čihák, 2002.

13 Čihák, 2002.

14 Novák, 1994.

15 Lejska a kol., 1994 .Syka a kol., 1981.

Tab. 1: Příklady hlasitosti zvuku v decibelech

$\frac{B}{dB}$	Zvuk	$\frac{B}{dB}$	Zvuk
0	hranice slyšitelnosti	70	hluk na silně frekventovaných ulicích velkoměsta, vysavač
10	šelest listí, ticho na venkově	80	hluk v tunelech podzemních železnic, křik, symfonický orchestr
20	šum listí, knihovna, tikot hodinek	90	hluk motorových vozidel
30	pouliční hluk v tichém předměstí	100	maximální hluk motorky, pneumatická vrtačka
40	tlumený rozhovor	110	hlasité obráběcí stroje, rocková kapela
50	normální pouliční hluk, ruch v kanceláři	120	startující letadlo (z 1 m)
60	hlasitý (normální) rozhovor, ruch v davu	130	hluk působící bolest

Zdroj: Reichl, Všetická, online, cit. 2014-12-26. ¹⁶

Čím vyšší frekvence, tím vyšší tón. Hodnoty frekvence se udávají v hercích. Lidské ucho je schopné rozlišit přibližně 2000 různých frekvencí, cvičením lze tuto hodnotu zvýšit. ¹⁷

Zvukové vlny jsou vzduchem přenášeny rychlostí asi 340 m/s. Se stoupající nadmořskou výškou a teplotou tato rychlost mírně stoupá. Některá další prostředí mají rovněž schopnost vést zvukové vlny, jejich rychlost je však potom závislá na vlastnostech konkrétního prostředí (např. voda – 1480 m/s). ¹⁸

¹⁶ Reichl, Všetická. Encyklopedie Fyziky: *Hlasitost a intenzita zvuku*. © 2006-2015. [cit. 2014-12-26].

Dostupné z: <http://fyzika.jreichl.com/main/article/view/208-zakladni-definice>.

¹⁷ Ganong, 1976.

¹⁸ Lejska a kol., 1994 .Syka a kol., 1981.

Zvukové vlny, jejichž tvary se neustále opakují, vnímá organismus jako harmonické zvuky – tóny, kdežto vlny, které pravidelnost postrádají, způsobují pocit hluku.¹⁹

Charakteristickým znakem tónu je jeho zabarvení. To je způsobeno soustavou několika harmonických vibrací (doplňkových tónů). Zabarvení umožňuje například rozeznávat různé lidské hlasy, přestože zvuk jimi vydávaný má shodnou hlasitost i výšku.²⁰

1.2.2 Přenos energie

K přenosu zvukové energie dochází dvojí cestou. Mluvíme o vedení kostním a vedení vzdušném.

Vedení kostní je charakterizováno přenosem akustické energie do vnitřního ucha prostřednictvím rozkmitání lebečních kostí. Je to umožněno tím, že každý zvuk je ve své podstatě kinetickým pohybem částic vzduchu. Tento pohyb zasahuje nejenom sluchový orgán, ale i všechny ostatní struktury lidského těla, které má schopnost rozkmitat. Kmitem, i když je minimální, se rozhybe perilymfa a endolymfa hlemýždě a tím i sluchové buňky. Obejdou se tak přenosové struktury vnějšího a středního ucha.

Nejpřirozenější cesta přenosu zvukové energie je ale vedení vzdušné, kdy je k přenosu zvukové energie do vnitřního ucha využíván vzduch. Zvuk – tedy kmitání částic vzduchu se dostává vnějším zvukovodem do sluchového aparátu, kde se pomocí převodního systému (boltec, zevní zvukovod, bubínek, řetězec kůstek) dostává k smyslovým buňkám.

Tento proces má následující fyziologické stupně:

- Transport zvukových vln
- Podráždění sluchových buněk
- Transformace zvukového dráždění v nervový impuls
- Zpracování nervového dráždění ve sluchovém centru²¹

19 Ganong, 1976.

20 Ganong, 1976. Lejska a kol., 1994. Syka a kol., 1981.

21 Ganong, 1976. Lejska a kol., 1994.

Transport zvukových vln

K přenosu zvukových vln dochází prostřednictvím převodního aparátu zahrnujícího boltec, zevní zvukovod, bubínek a řetěz kůstek.

Zvuk je přiváděn do vnějšího zvukovodu pomocí ušního boltce. Ten má však pouze malý vliv na usměrňování zvukových vln, takže ztráta ušního boltce nezpůsobí žádnou sluchovou vadu. Zevní zvukovod zvukovou vlnu přivádí k bubínku. Díky svému trychtýřovitému tvaru má schopnost koncentrovat zvukové vlnění tak, aby byl podnět co nejsilnější. Bubínek je rozkmitáván mechanickým pohybem částic působících na jeho plochu (pohyb dovnitř a ven). Tyto vibrace ustávají téměř zároveň se zvukovými vlnami. Stav bubínku může ovlivnit přenos zvuku. Bubínek musí být elastický, celistvý a na jeho vnější i vnitřní plochu musí působit přibližně stejný tlak. Aby tomu tak bylo, musí být průchodná Eustachova trubice, která celé středouší zavzdušňuje a má rovněž za úkol odvádět možný výpotek. Pohyby tympanické membrány jsou díky řetězu sluchových kůstek v pořadí kladívko, kovadlinka, třmínek přeneseny do oválného okénka vestibula. Systém sluchových kůstek funguje na principu soustavy pák, přeměňující chvění bubínku na pohybu třmínku.²²

Tympanický reflex

Středoušní svaly plní ochrannou funkci, když při nadměrných zvucích dochází k jejich stahu a tím i zpevnění celého řetězce. Tím je kladen větší odpor bubínku i vysoké akustické energii, která by mohla svým působením poškodit jemné struktury vnitřního ucha.²³

Rozpohybovaná ploténka třmínku uzavírající oválné okénko vestibula působí jako píst, čímž uvádí do pohybu perilymfu ve scala vestibuli a následně i endolymfu. Každý kmit se pak šíří endolymfou jako vlna až po vrchol hlemýžďe. Aby nedocházelo k rušení signálu odraženou zpětnou vlnou endolymfy, jsou

²² Ganong,1976. Syka a kol., 1981.

²³ Ganong,1976.

všechny vlny na opačném konci trubice kompenzovány výchylkami kulatého okénka.²⁴

Podráždění sluchových buněk

Pohybující se endolymfa má schopnost rozkmitat membranu tectoriální. Ta je v kontaktu s výběžky sluchových buněk. Protože se membrana tectoria směrem od oválného okénka ke kupule hlemýždě rozšiřuje, rozkmitají nižší kmitočty tyto membrány blíže kupule, vyšší kmitočty blíže k třmínku. Dochází k dráždění sluchových buněk, které v místě maximální mechanické deformace reagují vysláním nervových vzruchů. Vysoké tóny dráždí smyslové buňky na basi hlemýždě, zatímco hluboké spíše u vrcholu. Při slabých podnětech reagují zevní vláskové buňky, vnitřní při podnětech silnějších.²⁵

Transformace zvukového dráždění v nervový impuls

Akustickým podrážděním Cortiho buněk dochází k přeměně akustické energie v energii bioelektrickou – nervový vzruch. Této činnosti jsou z celého organismu schopny pouze sluchové buňky.²⁶

Elektrické jevy

Elektrické jevy vnitřního ucha jsou někdy souhrnně nazývány kochleárními potenciály. Lze je rozdělit na potenciály klidové (endokochleární potenciál) a potenciály vyvolané zvukovou stimulací (mikrofonní potenciál, sumační potenciál, akční potenciál).

- Endokochleární potenciál

24 Ganong,1976. Syka a kol., 1981.

25 Ganong,1976. Syka a kol., 1981.

26 Ganong,1976. Syka a kol., 1981.

je stálý, klidový rozdíl potenciálů mezi endolymfou a perilymfou. Jeho hodnota je 80 mV, kdy hodnota endolymfy je proti perilymfě pozitivní. Vnitřní prostředí vláskových buněk je oproti perilymfě naopak o přibližně 70 mV negativní. Celkový rozdíl potenciálů mezi vláskovými buňkami a endolymfou je tedy asi 150 mV.

- Mikrofonní potenciál

Vzniká při deformaci výběžků vláskových buněk. Je přímo úměrný výchylce bazální membrány a zcela tedy odpovídá zvukovému signálu, zejména, pokud má zvuk sinusový průběh. Je tedy elektrickou odpovědí hlemýždě na zvuk.

- Sumační potenciály

Jsou stejnosměrné změny vyvolané zvukem. Skládají se z negativní a pozitivní složky. Pozitivní potenciál vzniká v případě dráždění nižší intenzitou zvuku. Pokud intenzita zvuku roste, hodnota pozitivního potenciálu se postupně snižuje a až při vysokých intenzitách zvuku přechází v negativní sumační potenciál.

- Akční potenciály sluchového nervu

Jsou vyvolány kochleárním mikrofonickým jevem, kdy endokochleární potenciál udržuje receptory neustále ve stavu pohotovosti zachováváním rozdílných potenciálů. Akční potenciál je možné registrovat jako negativní výchylku elektrické odpovědi na zvukový podnět.

Vzniklé bioelektrické impulsy jsou posléze vedeny směrem k centru. Prochází nejprve sluchovým nervem, následně sluchovými drahami. Ty se ve strukturách prodloužené míchy kříží, takže impuls míří do opačné hemisféry, konkrétně do Heschlova závitu v temporálním laloku.²⁷

27 Ganong, 1976.

Zpracování nervového dráždění ve sluchovém centru

K samotnému uvědomění akustického signálu dochází ve sluchové kůře mozkové, která je nepostradatelná pro porozumění řeči. Zde probíhá analýza zvukových signálů i syntéza zvukových podráždění v jednotný zvukový obraz.²⁸

1.3 Základní dělení sluchových vad

Především je důležité uvědomit si, co vlastně znamená pojem osoba se sluchovým postižením. Vymezení a samotné definování osob se sluchovým postižením je složité, a proto existuje mnoho definic tohoto postižení.

Mezi nejlepší je zařazována definice Slowíka, který popisuje sluchové postižení takto - *„je to následek organické nebo funkční vady (resp. poruchy) v kterékoliv části sluchového analyzátoru, sluchové dráhy a sluchových korových center, příp. funkcionálně percepčních poruch.“*²⁹

Jedinci se sluchovým postižením jsou definováni jak z pedagogického tak i z medicínského úhlu pohledu, např. Pipeková popisuje toto postižení následovně:

- *„Z medicínského hlediska se každá porucha funkce sluchového orgánu hodnotí jako sluchové postižení a vymezení kategorií funguje především z funkčního hlediska – podstatná je kvantita a kvalita sluchového vjemu.“*
- *Z hlediska pedagogického se tato problematika vymezuje v podobě narušení vztahů člověka s postižením sluchu s okolním prostředím a jeho možnostmi komunikačních kompetencí v závislosti na preferovaném komunikačním systému.“*³⁰

Souhrnnou kategorizaci jedinců se sluchovým postižením uvádí Souralová:

²⁸ Ganong, 1976. Syka a kol., 1981.

²⁹ Slowík, 2007, s. 72.

³⁰ Pipeková, 2010, s. 142

„Neslyšící (slyšení je poškozeno v takovém rozsahu, že ani s největším zesílením nemohou vnímat zvuky mluvené řeči), nedoslýchavé (slyšení je ztrátou sluchu omezeno jen částečně a lze je úspěšně kompenzovat elektroakustickými kompenzačními pomůckami) a ohluchlé (ke ztrátě sluchu došlo v období dokončování vývoje řeči nebo po jeho ukončení). Termín sluchově postižení zahrnuje i osoby s kochleárním implantátem, přístrojem voperovaným do hlemýždě vnitřního ucha, který umožňuje vnímat zvuky jedinců s poškozeným Cortiho orgánem, ale se zachovalou funkcí sluchového nervu.“³¹

Důležitým faktem je i to, že jedinci se sluchovým postižením nejsou jednotná homogenní skupina, ale můžeme je ještě rozdělit např. podle druhu a stupně sluchového postižení.³²

1.3.1 Klasifikace sluchových vad

Sluchové vady můžeme rozdělit podle období, kdy postižení vzniklo, podle místa vzniku postižení a dále podle stupně ztráty sluchu.

Podle místa vzniku Sovák vymezil samostatné dělení sluchových vad:

- Vada převodní – zde se jedná o kvantitativní vadu, která vzniká na základě vady převodního ústrojí periferní části sluchového analyzátoru, díky této vadě člověk neslyší hluboké tóny, ale rozumí šeptané řeči.
- Vada percepční (vnímací)- tato vada zasahuje části sluchového labyrintu s Cortiho orgánem a zakončením sluchového nervu, jedinec nerozezná vysoké

³¹ Suralová, 2005,s.10

³² Pipeková,2010.

tóny, ale slyší hlas, i z velké vzdálenosti ovšem nerozumí řeči, jedná se tedy o poruchu kvalitativní.

- Smíšené vady- tyto vady jsou především kombinací obou předešlých vad, jedinec tedy slyší málo a také špatně, tato vada může být jak oboustranná tak i jednostranná.
- Vady centrální- zde se jedná především o poruchu korového systému sluchové dráhy.³³

Sluchové vady podle doby vzniku dělíme:

- Hereditární (vrozené) vady sluchu
 - Geneticky podmíněné,
 - Kongenitálně získané.
- Postnatální (získané) vady sluchu
 - prelingvální – tato vada vzniká před ukončením základního vývoje řeči (do sedmého roku života). Řeč se dále nerozvíjí. Dochází ke ztrátám již naučených a zautomatizovaných řečových schopností.
 - postlingvální – dochází k nim po ukončeném základním vývoji řeči (po sedmém roce života). Může dojít ke změnám rytmu, hlasitosti a intonace mluvené řeči. Jsou časté i změny artikulace.³⁴

Sluchové vady podle stupně sluchového postižení:

Světová zdravotnická organizace (WHO) roku 1980 stanovila mezinárodní škálu stupňů sluchových poruch, jejich posuzování probíhá při audiometrickém vyšetření.

³³ Sovák, 1974.

³⁴ Horáková in Pipeková, 2006.

- lehká sluchová porucha (26 – 40 dB),
- střední sluchová porucha (41 – 55 dB),
- středně těžká sluchová porucha (56 – 70 dB),
- těžká sluchová porucha (71 – 90 dB),
- úplná ztráta sluchu.³⁵

Nedoslýchavostí se označuje termín, který vymezuje sluchovou ztrátu v rozmezí minimálních ztrát sluchu, které nejsou pro okolí znatelné, přes střední nedoslýchavost, která omezuje jedince především ve zhoršených akustických podmínkách, až po těžkou nedoslýchavost, která je patrná hlavně v řečovém projevu a kvalitě komunikace.

Nejtěžším stupněm sluchové poruchy je hluchota. Brání spontánnímu vývoji mluvené řeči a zabraňuje vnímání mluvené řeči.³⁶

1.3.2 Diagnostika sluchových vad

Obecně platí, že čím dříve je sluchová vada zjištěna, tím vhodněji se zvolí následná léčba a rehabilitace. Vyšetření se provádí pomocí různých druhů vyšetřovacích metod. Buď můžeme zvolit metody subjektivní (tzn. kdy je zde nutná spolupráce pacienta) nebo objektivní (ty používáme pokud nemůžeme získat přesnější odpověď při spolupráci s pacientem).

Mezi základní zkoušky k vyšetření sluchu patří:

- Zkouška hlasitou řečí
- Zkouška šepotem
- Zkouška pomocí ladiček

Pomocí rozdílu mezi hlasitou řečí a šepotem, lze zjistit, zda se jedná o poruchu způsobenou poškozením percepčního nebo převodního systému. Pokud je v rozumném rozmezí mezi šepotem a hlasitou řečí velký rozdíl, pak to ve většině případů svědčí o ztrátě sluchu ve vysokých tónech (tedy o poruše percepční), a to proto, že šeptaná řeč má mnohem menší akustickou energii, ale obsahuje větší počet vysokých tónů. Je nutné si ale uvědomit, že tato zkouška je pouze orientační, protože každý jedinec má jinou

³⁵ Unie neslyšících Brno-katalog komunikačních a kompenzačních pomůcek. *Klasifikace sluchových vad podle Světové zdravotnické organizace(WHO)*. [online], 2014. [cit.2014-25-12] Dostupné z: <http://www.pomuckyproneslysi.cz/informace/klasifikace-sluchovych-vad-podle-who.html>.

³⁶ Souralová,Langer in Renotírová,Ludíková,2006.

intenzitu mezi šeptanou a konverzační řečí. Jiné speciální testy, při kterých používáme ladičku nám napoví, zda se jedná o převodní či percepční poruchu sluchu (zjistíme tak, zda pacient má lepší vedení vzduchové nebo kostní). Jednotlivé zkoušky se liší umístěním ladičky podle toho, jakou oblast vyšetřující zkoumá.³⁷

Mezi další diagnostická vyšetření můžeme zařadit audiometrické vyšetření. Při tomto vyšetření zjišťujeme především vnímání čistých tonů. Zvuk je veden buď vzdušným vedením ze sluchátek do zevního zvukovodu, přes bubínek a středoušní systém do vnitřního ucha, kde je mechanicky podnět měněn na nervový vzruch. Při vyšetření kostního vedení je využíván vibrátor, jímž je zvuk veden skeletem lebky až do vnitřního ucha. Toto vyšetření se provádí ve vyšetřovacích komorách. Po provedení tohoto vyšetření získáme audiometrický záznam zvaný audiogram, který nám ukáže individuální stav sluchu.³⁸

Mezi další objektivní vyšetření patří:

- Tympanometrie – tato metoda umožňuje vyšetřit funkci středního ucha. Hlavním principem je měření akustické energie ve vnějším zvukovodu, která se odráží od blanky bubínku. Vyšetření se provádí pomocí sondy tympanometru, jenž se vloží do ucha, z které vychází trvalý zvuk. Mikrofon sondy pak měří množství odraženého zvuku od blanky bubínku.³⁹
- BERA (Brainstem evoked response audiometry) – pomocí této metody vyšetřujeme kmenové evokované potenciály. Tak jsme schopni měřit celou sluchovou dráhu od kochley až po korovou oblast. Toto vyšetření je vhodné především u pacientů, kteří nejsou schopni audiometrického vyšetření (jako jsou děti a mentálně postiženi), na rozdíl od jiných vyšetření se provádí v naprostém pohybovém klidu , téměř vždy ve spánku. Speciální elektrody se přilepí na oblast za oběma boltci, třetí elektroda na střed čela těsně u linie vlasů a pomocí kablíků se spojí s přístrojem. Na uši se položí sluchátka. Do

³⁷ Novák, 1994.

³⁸ Lejska, 2003.

³⁹ Lejska, 2003.

vyšetřovaného ucha se pouští série akustických impulsů a evokované odpovědi jsou sbírány automaticky přístrojem.⁴⁰

- OAE- neboli otoakustické emise. Tato metoda vychází ze zjištění, že naše ucho nejen zpracovává přijímaný zvuk, ale je i jeho jistým zdrojem. Je to díky vlasovým buňkám ve vnitřním uchu. Pokud jsou tyto buňky neporušené, pak po vpuštění stimulujícího zvuku do vnějšího zvukovodu můžeme pomocí citlivého mikrofону zaznamenat zvuk. Užívá se především jako screeningová metoda při vyšetření novorozenců a provádí se pomocí speciální sondy, která vysílá krátké zvukové impulzy. Na stejné sondě se pak nachází i mikrofon, který měří zvuky přítomné v prostoru.⁴¹

2 Komunikace sluchově postižených

2.1 Pojem komunikace

Samotný termín komunikace lze definovat různě. František Čermák uvádí tuto definici: „*Komunikace je přenos informací mezi minimálně dvěma účastníky (zvláště, resp. obvykle mezi mluvčím a posluchačem), a to prostřednictvím určitého signálního systému znaků (resp. kódů), zvl. jazykového.*“⁴²

Beáta Kraulcová říká: „*Komunikace je proces výměny, dorozumění a zprostředkování zpráv nebo informací všeho druhu.*“⁴³

Jazyk se stal komunikačním prostředkem, aby se lidé mezi sebou dorozuměli a mohli si sdělovat informace. Lidská komunikace má svůj účel – plní určité funkce, mezi které patří dorozumívací neboli sdělovací, dále informační, apelová, expresivní, poetická, přesvědčovací, vyjednávací atd. Komunikace je proces, který probíhá vždy mezi dvěma nebo více lidmi., obsahuje prvky, které tvoří celek komunikačního aktu. K těmto prvkům patří:

- 1) Odesílatel (komunikátor) – jedinec nebo skupina vysílající

⁴⁰ Lejska, 2003.

⁴¹ Lejska, 2003.

⁴² Čermák, 2004, s. 13

⁴³ Kraulcová, 2001, s. 12

- nějakou zprávu příjemci
- 2) Příjemce (komunikant) – jedinec nebo skupina přijímající nějakou zprávu od odesílatele
 - 3) Sdělení (komuniké) – vyslaná zpráva, kterou člověk sděluje druhému. Při vysílání je zakódována odesílatelem a při přijímání dekodována příjemcem.
 - 4) Komunikační jazyk – sdělení je předáváno prostřednictvím určitého komunikačního jazyka. Zpráva je převáděna do takového kódu, kterému druhý rozumí, jde o proces kódování. Dekódování je opačný proces, při kterém příjemce dešifruje sdělení.
 - 5) Komunikační kanál – médium, kterým se přenášejí zprávy. Ke komunikaci tváří v tvář náleží složka verbální (mluvení) a složka neverbální (pohyby těla či mimika). K jiným komunikačním prostředkům náleží televize, rozhlas nebo Internet atd.
 - 6) Komunikační šum – znemožňuje komunikaci a vytváří komunikační bariéru mezi dvěma stranami. Mohou to být hlasité zvuky, nepochopení smyslu slov, záměru, bolesti hlavy nebo také vada zraku či sluchu.
 - 7) Zpětná vazba (feedback) – reakce na přijaté sdělení v podobě potvrzení. Informuje, jak bylo v komunikaci přijato a pochopeno sdělení.
 - 8) Kontext – prostředí komunikace, tzn. kde a v jakých situacích komunikace probíhá.

2.2 Komunikační systémy sluchově postižených

Z hlediska vymezení České republiky sem patří:

a) Český znakový jazyk – představuje jazykový systém založený na vizuálně–motorické komunikaci pomocí symbolů, tzn. tvary rukou, jejich postavení a pohyby. Při komunikaci znakovým jazykem se zároveň využívají i nonverbální výrazové prostředky jako je mimika, pohyb apod. Znakový jazyk je přirozený, plnohodnotný, samostatný jazyk, který má svoji gramatiku a slovní (znakovou) zásobu.

Existují různé znakové jazyky, protože český znakový jazyk není na celém území ČR stejný, platí to stejně jako u všech jiných jazyků., je to přirozený jev. Základem znakového jazyka je zásoba znaků. Tyto znaky jsou buď ikonické, u kterých na první pohled poznáme, co znamenají ("kdo", "co", "ano"), u jiných už to tak jasné není ("farma", "farmář", "středa", " knedlík ").

Z jednotlivých znaků se tvoří věty a to tak, že si celou větu řekneme nahlas česky a každé slovo nahradíme znakem. Tomu se říká znakovaná čeština. Neslyšící mezi sebou ale takto nemluví a někdy tomuto způsobu ani pořádně nerozumí.

Jazykem neslyšících je znakový jazyk, který má trochu jiná pravidla. Není to pouze řeč rukou, ale "řeč celého těla". Ruce jsou samozřejmě nejdůležitější, ale pomáháme si výrazem obličeje, postavením těla a pohybem.

Znakový jazyk je primárně určen k předání informace. Gramatika znakového jazyka je schovaná v pohybu, výrazu obličeje. Pořadí znaků ve větě znakového jazyka je jiné, než jsme zvyklí v pořadí znaků v mluvené řeči. Pomocí znaků se vyjadřuje i zápor: např. "chci" a "nechci" jsou dva různé znaky. Často se ale také několik slov zkrátí do jednoho znaku. Třeba spojení "letět letadlem do" se naznačí jako letadlo, které odlétá pryč.

Jiný druh zkrácení znaků je vyjádřen výrazem ve tváři. Můžeme říct "prší málo", "prší normálně" nebo "prší hodně". Všechno se ukáže jediným znakem "prší", ale rozdíl bude ve způsobu ukazování. U "prší málo" se tváříme klidně a jen tak zlehka znázorňujeme prsty dešť. Znázorňujeme-li, že "prší hodně", tak se mračíme a pohyby jsou rychlejší. Základním kamenem znakového jazyka jsou tzv. pozice rukou. Je to výsledný tvar celé ruky - její ohnutí, naklonění, způsob držení prstů. Nejčastěji se používá asi 20 pozic. Základem je, abyste jediným letmým pohledem na ruku poznali, v jaké pozici ruka je. Při znakování je vždy jedna ruka "hlavní" a ta druhá "pomocná". Praváci mají většinou "hlavní" pravou ruku, leváci levou. Jakmile si jednu ruku vyberete jako hlavní, měli byste jí tak používat po celou dobu řeči. Popis znaků je ve slovníku vždy uváděn z pozice praváka, tedy pravá se bere jako hlavní.

Znakový jazyk ale nelze označit za mateřský pro celou populaci neslyšících, protože většina neslyšících dětí má slyšící rodiče a se znakovým jazykem se proto setkává až ve speciálních zařízeních. Význam znakového jazyka spočívá v oblasti tlumočnických

služeb jako pomoc pro těžce sluchově postižené, pomáhá i lepšímu porozumění učiva těžce sluchově postiženého žáka ve škole.

b) Znakovaná čeština nebo znakovaný český jazyk – je „*Umělý jazykový systém, který usnadňuje dorozumívání mezi slyšícími a neslyšícími. Znakovaný český jazyk využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka. V případě potřeby zpřesnění výrazu lze využít prstové znaky pro písmena.*“⁴⁴

c) Umělé posunkové kódy – někdy nazývané jako prstová abeceda nebo daktylotika. Prstová abeceda je vizuálně motorická (stejně jako znakový jazyk), využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy, její produkce je lineární. Pro její použití je nutná znalost písemné formy mluveného jazyka. Prstová abeceda tvoří integrální součást českého znakového jazyka a totální komunikace, kde se využívá k odhláskování jmen, cizích slov, pojmů a odborných termínů, pro které nejsou ustáleny znaky českého znakového jazyka, dále k vizualizaci tvarů slov (koncovek) mluveného jazyka, např. při výuce češtiny pomocí znakového jazyka – poslouchám maminku. Existují jednoruční i dvouruční prstové abecedy a tyto se v mnohém liší podle jednotlivých zemí. Prstová jednoruční abeceda pochází ze Španělska. Zmínky o ní nacházíme ve spisech z r. 1535 a 1575 jako „tajné mluvě“. Tímto způsobem měla být znázorněna písmena latinské abecedy polohou prstů. Jednoruční prstovou abecedu využil jako první k výuce a komunikaci s neslyšícími v roce 1620 Španěl Bonet. Jiné prameny uvádějí, že byla využita k výuce neslyšících Španělem Melchor de Ybrou v roce 1579. Abbé L'Epée použil později Bonetovu abecedu ve výuce sluchově postižených. Také americká prstová abeceda vznikla modifikací Bonetovy abecedy, kterou na Gallaudetovu univerzitu (resp. do USA) přinesl v roce 1817 Clerks- žák Abbé L'Epéeho.

Klášteří mniši řádu cisterciánů a trapistů tuto abecedu používali již od sedmého století. V r. 1837 použil S. G. Howe, ředitel Parkinsova ústavu v Bostonu, tuto ruční abecedu u své první hluchoslepé žačky Laury Bridgmanové. V r. 1876 byl tento komunikační

⁴⁴ Krahulcová, 2001, s. 60.

system zaveden v americkém systému vyučování neslyšících jako "Rochesterská metoda".

V první polovině minulého století byla kvůli nástupu "oralismu" prstová abeceda ve vzdělávání neslyšících zakázána, a to z důvodu, že brzdila odezírání. U nás se prstová abeceda poprvé začala používat ve výuce v roce 1957. V České republice se převážně používá obouruční prstová abeceda, jednoruční prstová abeceda se používá pouze na východní Moravě a na Slovensku. Za mezinárodní formu prstové abecedy je považována americká prstová abeceda. Rozhodnutí se uskutečnilo v roce 1963 na Kongresu WFD (Světové rady Neslyšících).⁴⁵

d) Odezírání – znamená chápání mluvené řeči z pohybů rtů, zubů, jazyka a mimiky tváře. Pro mnoho neslyšících a nedoslýchavých je to jedna z důležitých forem komunikace. „Úspěšnost odezírání je do jisté míry závislá na vrozených schopnostech pro tuto činnost a na bohatosti slovní zásoby.“⁴⁶

Důležité jsou i vnější a vnitřní podmínky, např. osvětlení, pozornosti odezírajícího, trénink, schopnost chápat kontext a artikulaci mluvčího. Jsou určitá pravidla, která je třeba dodržovat při odezírání:

- najít si klidné místo,
- mluví jen jedna osoba,
- obličej otočený k neslyšícímu,
- přiměřená vzdálenost a osvětlení,
- zřetelná výslovnost,
- volnější řečové tempo (ne příliš pomalé).

Metody odezírání

⁴⁵ Znaková řeč. *Prstová abeceda*. [online] ©2008-2015 [cit. 2014-30-12]. Dostupné z: <http://o-znakove-rci.svetu.cz/2-prstova-abeceda-nedodelano.html>.

⁴⁶ Bulová, 1998, s. 94

- 1) metoda čistého odezírání - sluchově postižený může vnímat zrakem a dobře chápat mluvené jako slyšící
- 2) metoda odezírání s příležitostnou pomocí, kdy je možné vysvětlit těžko odezíratelné slovo písmem nebo ho vydaktylovat
- 3) metoda odezírání se systematickou pomocí - používá se především u neslyšících dětí, které nemají odezírací schopnosti a u mentálně retardovaných sluchově postižených dětí.

e) Mluvená řeč – představuje pro neslyšící jednu z nejtěžších forem komunikace ve slyšící společnosti. Velmi záleží na období, kdy došlo ke sluchovému postižení, proto je různě srozumitelná. Pokud se neslyšícímu podaří naučit vyjadřovat mluvenou řečí, usnadní mu to komunikaci se slyšícími lidmi.

Díky moderním logopedickým metodám lze v současné době naučit mluvit každé dítě s velmi těžkými ztrátami sluchu a dokonce i se zbytky sluchu. Záleží na délce času, který je věnovaný učení mluvení.

f) Psaná forma řeči

Zde je třeba si uvědomit, že český jazyk umí dobře pouze osoba ohluchlá. Ostatní tj. nedoslýchaví a neslyšící od narození mají různou úroveň znalosti českého jazyka, proto se objevují problémy v psaném projevu například při rozlišování tykání a vykání (znaková řeč toto nerozlišuje), při používání předložek a ve slovní zásobě.

Na vzniku dysgramatismu sluchově postižených se podílí tyto faktory:

- nízká zkušenost s mluvenou řečí
- nedostatek až absence sluchové kontroly vlastní řeči
- omezené možnosti běžného mechanismu zvládnutí gramatiky mateřského jazyka

Mnoho lidí se mylně domnívá, že sluchově postižení „lépe vidí“. Mají jen lépe rozvinutou schopnost využívat zrak. Zrak u nich je náhradou za ztrátu sluchu, naučí se ho lépe využívat. *„Orientační reflex, který mají slyšící lidé spojen se sluchem, je u*

neslyšících vázán na zrak. To se u nich projevuje zvýšeným přepínáním zrakové pozornosti na všechny optické jevy v okolí.“⁴⁷

„Hlavní zásady pro komunikaci s osobami se sluchovým postižením

- *Při rozhovoru se sluchově postiženým člověkem vyslovujte zřetelně, nezvyšujte hlas a neměňte rychlost řeči. Nezačínejte rozhovor se sluchově postiženým, je-li k vám obrácen zády nebo ze strany. Dbejte na to, aby viděl zepředu, že na něj mluvíte. Pokud se na vás nedívá, upozorněte ho třeba jemným dotykem.*
- *Dbejte na to, aby váš obličej byl dokonale osvětlen, nestavte se zády k oknu.*
- *Mnohdy ani dobře slyšící není schopen vnímat potřebné informace, mluví-li více lidí najednou, nebo je-li rozhovor rušen hudbou či hlukem.*
- *Vnímat řeč pomocí sluchadla a navíc odezírat je značně namáhavé. Proto pokud je to možné, vypněte všechny zdroje zvuku a ať při jednáních se sluchově postiženým mluví vždy jen jeden.*
- *Ujistěte se, že váš postižený partner všemu dobře rozuměl. Potřebné informace opakujte bez nervozity, případně pozměňte stavbu věty nebo použijte jiná slova.*
- *Je-li sluchově postiženým ve společnosti dalších osob, dbejte na to, aby se i on zúčastnil rozhovoru. Sdělte mu, o čem je řeč, případně použijte i písemné sdělení.*
- *Na pracovišti, doma nenechávejte sluchově postiženého bez pomoci, postarejte se o to, aby dostal všechny potřebné informace a důležitá sdělení.*
- *Nezapomínejte ani v zápalu vzájemné diskuse na to, že rozhovor vyžaduje od sluchově postiženého plné soustředění, které vyvolá brzy únavu. Tzv. oddechový čas při důležitých jednáních přijímají rádi i slyšící.*
- *Záleží-li vám alespoň trochu na mezilidských vztazích, povzbuzujte sluchově postiženého, aby využíval všechny dostupné kompenzační pomůcky a prostředky sociální rehabilitace.*

⁴⁷ Strnadová, 1998, s. 62

- *Indukční smyčky v konferenčních a společenských sálech, divadlech, kinech, kostelech usnadňují sluchově postiženým rozumět sledovanému pořadu. I váš osobní zájem napomůže tomu, aby tato zařízení byla instalována a udržována v provozu.*
- *Pokuste se vcítit do situace sluchově postiženého. Pak snáze porozumíte jeho potřebám, někdy i jeho překvapivým reakcím.*
- *Ke sluchově postižené osobě nikdy nemluvte otočení zády.*
- *Nevzdalujte se od nedoslýchavého příliš daleko. Intenzita zvuku klesne o 50%, pokud se vzdálenost zdvojnásobí, a i několik málo metrů může zabránit zaslechnutí sdělení.*
- *Zajistěte i zrakový kontakt. Pokud hovoří několik lidí, je lepší oslovovat osoby jejich jménem.*
- *Ve velmi hlučném prostředí je velkou pomocí, když se před mluvením nedoslýchavého dotknete.*
- *Hovořte pomalu a zřetelně – ale nekřičte. Často to není otázkou hlasitosti, ale jasnou artikulací každého slova. Neporozumění jednoho slova může změnit význam komentáře nebo způsobit konec konverzace. Pokud osoba neporozumí větě i po několikerém opakování, pokuste se zvolit jiná slova.*⁴⁸

3 Metody vzdělávání sluchově postižených

Pokud máme zvolit, jaký přístup k dítěti se sluchovým postižením použít, musíme vědět, jakou sluchovou vadou dítě trpí, zda je nedoslýchavé, nebo zcela neslyšící, zda trpí sluchovou vadou od narození nebo ji získalo v pozdějším věku, jaký používá komunikační systém a podobně. Komunikační systém musí být zcela funkční, protože jen díky němu může mít dítě se sluchovým postižením informace o všem, co se kolem něj děje.

⁴⁸ Svaz neslyšících a nedoslýchavých. *Hlavní zásady pro komunikaci s osobami se sluchovým postižením.* [online] ©2012-2015. [cit.2014-30-12]. Dostupné z: <http://www.snnrcz.cz/Hlavni-zasady-pro-komunikaci-se-sluchove-postizenymi>.

Je třeba zjistit, zda je dítě schopné informace přijímat alespoň částečně sluchem a je s ním tedy možné komunikovat mluvenou řečí, nebo používá k dorozumívání znakový jazyk.

3.1 Totální komunikace

Totální komunikace (Total communication) je filozofie, která vyžaduje zařazení sluchových, manuálních a orálních způsobů komunikace s cílem zajistit účinnou komunikaci se sluchově postiženými osobami a mezi nimi vzájemně.“⁴⁹

Totální komunikace používá všechny dostupné komunikační prostředky s cílem dorozumět se. Tato koncepce spočívá v poznání, že neslyšící děti si hlavně potřebují osvojit hlubší jazykové dovednosti. To znamená, že mají již od nejnižšího možného věku komunikovat všemi dostupnými formami. Nejedná se tedy jen o volbu komunikačního kanálu, ale také o celkový přístup a pohled na dítě. Cílem je vzájemné pochopení obsahu sdělení, a to za využití všech možných dostupných prostředků. Dítě má možnost vyjadřovat se přirozeným způsobem. Mezi jednotlivé složky totální komunikace patří především:

- přirozená gesta, gestikulace, mimika a pantomima,
- znakový jazyk,
- prstová abeceda a další systémy, které vizualizují mluvenou řeč,
- sluchová výchova a reedukace sluchu,
- odezírání,
- psaná forma majoritního jazyka (čtení a psaní),
- mluvená (hlasitá, orální) řeč.

Totální komunikace je spíše filosofií přístupu k žákům se sluchovým postižením než pouhou vyučovací metodou. Podnět ke vzniku systému totální komunikace vzešel v 60. letech 20. století od amerických neslyšících. Za zakladatele systému totální komunikace jsou považováni učitelka gymnázia neslyšících Dorota Schifflettová a neslyšící ředitel speciální školy pro sluchově postižené Roy Holcomb.

⁴⁹ Delago, in Potměšil 2003, s. 78

Oba si uvědomili, že klíčem k úspěchu pedagogického procesu je vhodná a plnohodnotná komunikace učitele s neslyšícím dítětem. Holcomb ve své škole preferoval totální přístup ke vzdělávání neslyšících žáků s využitím optimálních komunikačních prostředků pro každé jednotlivé dítě.

Pro systém totální komunikace existuje několik vysvětlujících definic, které se snaží totální komunikaci stručně charakterizovat. Patrně nejznámější definice pochází od Dentona z r. 1976, který pod pojem totální komunikace zahrnuje „*kompletní spektrum jazykových modů, gesta vynalezená samotnými dětmi, znakový jazyk, odezírání, prstovou abecedu, čtení a psaní a rozvíjení zbytků sluchu za účelem zlepšení řečových a odezíracích dovedností*“.⁵⁰

Výbor výkonných představitelů amerických škol pro neslyšící r. 1976 na svém 48. zasedání definoval totální komunikaci jako „*filozofii spojující vhodné aurální, manuální a orální módy komunikace tak, aby se zajistila efektivní komunikace s a mezi sluchově postiženými navzájem*“.⁵¹

V našich podmínkách vymezuje totální komunikaci obdobně Krahulcová (2001), poukazuje však na fakt, že obecně používaný termín totální komunikace vznikl nejspíše doslovným překladem z anglického „total communication“, zatímco významově správnější by byl např. termín globální komunikace, resp. celostní komunikace.⁵²

Akceptování systému totální komunikace učiteli sluchově postižených je podmíněno především pochopením faktu, že cílem vzdělávání sluchově postižených není „přetvoření“ neslyšících dětí na slyšící, ale především jejich příprava na plnohodnotný život s podmínkami, které jsou k dispozici.

Cílem totální komunikace je mimo jiné nejvyšší možná míra zvládnutí mluveného majoritního jazyka. Pokud dítě není schopno zvládat mluvenou řeč, musí se vzdělávání zaměřit na jiné formy komunikace, aby byl zajištěn harmonický vývoj jeho osobnosti. Žádná ze složek a jednotlivých fází vzdělávacího procesu totální komunikace nemá přísně vymezený obsah nebo dobu trvání, vždy je nutné zohlednit individuální předpoklady dítěte.

⁵⁰ Gregory a kol., 2001, s. 88

⁵¹ Evans, 2001, s. 13

⁵² Krahulcová, 2001.

3.2 Orální metoda

Podle Hrubého je hlavním znakem orální metody vyloučení všech posunků ze vzdělávání neslyšících. *„Orální metoda považuje za vůbec nejdůležitější charakteristiku člověka jeho schopnost ovládnutí mluvené řeči.“*⁵³

Cílem metody je naučit neslyšící děti mluvit a rozumět mluvené řeči. Většina sluchově postižených dětí se rodí slyšícím rodičům a cílem orální metody je rozvinout mluvenou řeč tak, aby byl sluchově postižený člověk schopen se slyšící komunitou komunikovat co nejlépe. Výhodou této metody je důsledné procvičování výslovnosti, odezírání a trénování zbytku sluchu.

*„Orální metody reprezentují široké spektrum metod didaktické komunikace, jejichž cílem je osvojení si mluvené, hláskové řeči a didaktického obsahu vzdělávacího programu.“*⁵⁴

Tzv. orální metoda (někdy též označována jako „oralismus“) je historicky vůbec nejstarším vzdělávacím způsobem sluchově postižených a využívá podobně jako ostatní systémy vzdělávání jiných smyslů sluchově postiženého dítěte, to znamená zraku a hmatu, ale nepoužívá znakový jazyk, zaměřuje se na aktivní zvládnutí příslušného mluveného jazyka.

*„Primárním cílem orálního přístupu je tedy podporovat srozumitelný mluvený jazyk a schopnost mluvenému jazyku porozumět. Současně se předpokládá, že děti budou schopny mluvený jazyk využívat jednak jako jazyk myšlení, jednak jako oporu pro rozvíjení gramotnosti a přístup k dalším oblastem vzdělání.“*⁵⁵

Výstavba jazykových struktur mluveného jazyka je založena především na vizuální percepci mluvené řeči – odezírání, na co nejdokonalejší kompenzaci zachovaných zbytků sluchu, na sluchovém tréninku a soustavné individuální logopedické péči. Některé orální přístupy používají navíc jako doplňující komunikační prostředek některé druhy prstových abeced. Cílem této metody je naučit sluchově postižené dítě komunikovat jazykem majoritní společnosti. Je třeba si ale uvědomit, že na rozdíl od

⁵³ Hrubý 1999, s. 57

⁵⁴ Krahulcová, 2001, s. 29

⁵⁵ Gregory a kol., 2001, s. 72

slyšícího dítěte, pro které je mluvený jazyk jazykem mateřským, je sluchově postižené dítě vzděláváno jazykem, který pro něj není přirozený a nemá pro něj dostatečné dispozice. Proto orální metoda znamená přínos ve vzdělávání těch nedoslýchavých dětí, u kterých je možné využívat zachované zbytky sluchu, to znamená, že je určena dětem se sluchovým postižením, u kterých je sluchová vada kompenzována sluchadlem nebo kochleárním implantátem a u kterých je tak dobrá prognóza rozvoje řečových schopností.

Existuje několik orálních komunikačních metod:

Čisté orální monolingvální systémy. Nevyužívají možnost vizualizace mluveného jazyka, jejich využití se v posledních letech snižuje. Jsou pomalé, nákladné a nerespektují přirozené fyziologické potřeby těžce sluchově postižených z hlediska rozvoje jazyka.

Orální systémy doplňované vizuálně-motorickými slovní podstaty. Monolingvální systémy jsou nejčastěji doplňované vizuálními prstovými abecedami typu daktylní abecedy jednoruční, obouruční nebo smíšené, pomocných artikulačních znaků, psanou podobu jazyka, doplňovanou řečí Cued speech. Orální systémy doplňované vizuálně-motorickými znaky neslovního typu. Nejčastěji označované jako bimodální. Jejich cílem je rovněž rozvoj mluveného jazyka. Jsou to smíšené systémy, jejichž východiskem je vysoká komunikativní hodnota znaku, gesta, mimicko-gestikulacních komunikačních možností již u malých dětí a u všech dětí i dospělých. Přínosem bimodálních systémů je významná stimulace verbálního rozvoje, zlepšování vnímání mluvy a podpora komunikace.⁵⁶

3.3 Bilingvální vzdělávání

Bilingvální model vzdělávání sluchově postižených dětí je v České republice novým experimentem ve výchovně-vzdělávacím procesu neslyšících dětí. Jeho počátky jsou spjaty s uznáním znakového jazyka jako přirozeného jazyka lidí se sluchovým

⁵⁶ Krahulcová, Žatková, 1996.

postižením a s uznáním práva dětí komunikovat a vzdělávat se pro ně nejpříjemnějším způsobem. Už novelizovaný školský zákon z roku 1990 obsahuje odstavec, který říká, že: *"Neslyšícím a nevidomým se zajišťuje právo na vzdělávání v jejich jazyce s použitím znakové řeči nebo Braillova písma"* ⁵⁷

Základním předpokladem pro možnost zavádění bilingválního přístupu ve vzdělávání neslyšících je nahlížení na hluchotu ne jako na zdravotní handicap, který je nutné překonat, ale jako na kulturní a jazykovou odlišnost, již je nutno respektovat – a to v rovině filosofické i v rovině přizpůsobení vyučovacích metod. ⁵⁸

Bilingvální model se v České republice objevil poprvé v roce 1995, kdy rodiče neslyšících dětí chtěli více rozvíjet komunikačních schopností svých dětí ve znakovém jazyce a proto občanské sdružení Federace rodičů a přátel sluchově postižených začalo pořádat setkání rodin a zájmové kroužky pro děti, kterých se účastnili slyšící i neslyšící učitelé a rodiče. Tato snaha vedla k založení Experimentální bilingvální mateřské školy PIPAN v roce 1997, kdy se začalo se simultánním bilingvismem již v mateřské škole, s dětmi pracovaly jak slyšící, tak i neslyšící učitelky a vychovatelky, tři dny probíhala komunikace ve znakovém jazyce a dva dny v mluveném jazyce. Probíhal i nácvik čtení globální metodou, později přiřazováním písmen a čtením jednoduchých vět. ⁵⁹

Pipan navštěvuje neslyšící děti, děti s kochleárním implantátem, s kombinovaným postižením i jejich sourozenci bez postižení. V současné době je Bilingvální mateřská škola zařazena do sítě škol (jako soukromá instituce) a sídlí v prostorách speciální základní školy pro sluchově postižené v Praze na Smíchově, v Holečkově ulici, kde v roce 1998 byla otevřena první třída základní školy s vlastním experimentálním bilingválním programem, který byl později rozšířen i do dalších tříd školy. V roce 2000 byl bilingvální vzdělávací program pro 1. stupeň základní školy pro sluchově postižené oficiálně schválen MŠMT ČR. Na konci devadesátých let začala také Mateřská škola a Základní škola pro sluchově postižené v Brně vyvíjet vlastní bilingvální program Cesta a využívat ho v práci s dětmi. Později se k bilingválnímu vzdělávání začaly hlásit i další

⁵⁷ Zákon č. 171 ze dne 3.května 1990, kterým se mění zákon č.24/ 1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon). In: Sbírka zákonů České republiky. 1990, částka 30, s. 674. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=171&r=1990>.

⁵⁸ Macurová,1998.

⁵⁹ Kučerová, 2009.

školy. V roce 2006 provedl Langer výzkum na všech školách pro sluchově postižené od mateřských po střední v České republice a zjistil, že 33,3 % škol se hlásí k orálnímu systému komunikace, 77,8 % k systému totální komunikace, 16,7 % škol k bilingválnímu přístupu a 11,1 % k totální komunikaci s přechodem k bilingvismu. Některé školy přitom uváděly i kombinaci více systémů. 88,9 % škol uvedlo, že používají český znakový jazyk jako komunikační prostředek, nicméně jen čtvrtina slyšících pedagogů (kteří představují 95 % učitelského sboru) hodnotí svou kompetenci v komunikaci českým znakovým jazykem jako velmi dobrou nebo dobrou.⁶⁰

Základem bilingválního vzdělávání je komunikace na úrovni věku dětí, kterou umožňuje znakový jazyk. Znakový jazyk je první jazyk neslyšících dětí, který je jim dobře dostupný a rychle si ho osvojují. Díky tomu, že si děti přirozenou cestou osvojují znakový jazyk, učí se ho v samostatných hodinách, tvoří si tak jazykové návyky, které jim umožní snadněji se naučit mluvenou a psanou řeč. Model bilingválního vzdělávání v České republice vznikl hlavně proto, aby se dala dětem možnost vzdělávat se přirozeným jazykem a podle platných osnov, které jsou, s menšími odlišnostmi respektujícími postižení, totožné s osnovami běžných škol. V prvním ročníku byla snaha vést vyučování podle osnov vzdělávacího programu NÁRODNÍ ŠKOLA (1997). Aby třída nemusela být vedena jen jako experiment, byl vypracován návrh Vzdělávacího programu pro 1 - 9. ročník základní školy pro sluchově postižené podle projektu NÁRODNÍ ŠKOLA. Ten však nebyl dostatečně propracován, a proto nebyl MŠMT schválen. Děti se nadále měly vzdělávat podle Učebního plánu základní školy pro sluchově postižené, pro neslyšící a pro žáky se zbytky sluchu (1993), který je aplikován v ostatních třídách školy. Ten však má do jisté míry upravené a jinak rozložené učivo v jednotlivých předmětech, a aby byla zachována myšlenka bilingválního vzdělávání, která se snaží žákům nabídnout plné osnovy, vedení školy se rozhodlo, že při vyučování třída bude i nadále vycházet z projektu NÁRODNÍ ŠKOLA. Ten dává do značné míry učitelům volnost ve volbě obsahu a náplně učiva, takže si ho upravují pro potřeby sluchově postižených žáků. Třída také většinou pracuje podle učebnic a materiálů určených pro daný ročník běžných základních škol, kde nejsou upravované texty. Vedle toho používají čítanku pro základní školy pro sluchově

⁶⁰ Langer, 2006.

postižené se zjednodušenými texty. Metoda bilingválního vzdělávání vychází z klasického modelu znakového jazyka, který si neslyšící děti osvojí jako primární řeč a na základě této znalosti se naučí druhou řeč – mluvenou a psanou. Znakový jazyk spolu s prstovou abecedou je obecným vyučovacím jazykem pro psanou variantu českého jazyka, kdy se děti učí gramatické základy českého jazyka a mluvená řeč se vyučuje v hodinách logopedické péče, kde se využívá sluchový trénink a rozvoj mluvené řeči za podpory odezírání, za pomoci artikulačních znaků, prstové abecedy a s pomocí různých didaktických pomůcek a techniky, jako např. počítače.

Podle charakterů jednotlivých předmětů se ve vyučování používá buď jen znakový jazyk nebo znakovaná čeština. Je to dáno také tím, která učitelka zrovna daný ročník vyučuje. Ve vyučování se pravidelně střídají. Vedle tradičního vyučování se využívá všechen prostor ve třídě, učení u tabule, v kroužku na koberci a pod.

V přípravném ročníku je učivo zaměřeno hlavně na rozvoj znakové zásoby a komunikace, později pak na písemnou formu jazyka. Za týden se žáci naučí psát zhruba 20 nových slov. Pro tyto účely mají slovníky, kam si zapisují všechna nová slova, podle nich se učí nové pojmy, znaky a písemnou podobu slova. Děti se učí od sebe oddělovat oba jazyky a chápat je. Při práci s textem se většinou začíná konverzací na dané téma. Žáci v novém textu podtrhují neznámá slova, ty jim pak učitel vysvětlí ve znakovém jazyce. Následuje čtení pomocí znakované češtiny a vyprávění obsahu příběhu znakovým jazykem. Ve výuce psaní se uplatňují tzv. volné psaní. Děti mají své deníky, do kterých si mohou psát své zážitky a postřehy. Pravopis jim v nich nikdo neopravuje, je nutné, aby psaní bylo pro děti další možností komunikace.

Dosavadní zkušenosti ukazují, že bilingvismus je jedním z nejvhodnějších výchovně-vzdělávacích přístupů v surdopedické praxi. Umožňuje neslyšícím dětem osvojit si jazyk majoritní společnosti přirozenou cestou a vzdělávat se na stejné úrovni, jakou dosahují děti slyšící.

Ukázalo se, že střídání různých komunikačních systémů nijak škodlivě nenarušuje ani český ani znakový jazyk, ani nemá negativní vliv na vývoj dítěte. Proto je možné společně učit oba jazyky najednou a střídát je podle situací.

4 Systém vzdělávání sluchově postižených v ČR

4.1 Platná legislativa

V České republice se výchovou a vzděláváním sluchově postižených zabývá školský zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Kromě obecných zásad a cílů vzdělávání, charakteristiky vzdělávacích programů a popisu vzdělávací soustavy v § 16 zahrnuje i vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. Především důležitý je odstavec 6) tohoto paragrafu, který hovoří o vytvoření vhodných podmínek, forem a obsahu vzdělávání vzhledem k výchovně-vzdělávacím potřebám. Podstatný je dále také odstavec 7), jenž se věnuje bezplatnému užívání speciálních učebnic, didaktických pomůcek a kompenzačních učebních pomůcek poskytovaných školou.⁶¹

V zákoně č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění novely č. 384/2008 Sb., se hovoří o právu na bezplatné vzdělávání pomocí nebo prostřednictvím komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob dle jejich výběru.⁶²

Ve vyhlášce č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, v § 1 jsou obecná ustanovení týkající se základních pojmů a definic (žák se zdravotním postižením, vyrovnávací opatření, podpůrné opatření a jejich přidělování).⁶³

4.2 Přístup sluchově postižených ke vzdělání

⁶¹ Zákon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším, odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190, s. 10262 – 10324. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.

⁶² Zákon č.384 ze dne 23. září 2008, kterým se mění zákon č.155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2008, částka 138, s. 6980 – 6982. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/sb138-08-pdf.aspx>.

⁶³ Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005, částka 20, s. 503 – 508. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasaka-c-73-2005-sb-1>.

Prvním stupněm zabezpečení výchovně-vzdělávací složky je raná péče. Jde o soustavu služeb a programů poskytovaných ohroženým dětem a dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám. Důležité je předcházet postižení, eliminovat nebo alespoň zmírnit jeho důsledky a poskytnout rodině, dítěti i společnosti vše potřebné pro sociální integraci. Cílem komplexní výchovy vzdělávací péče o sluchově postižené je maximální rozvoj všech stránek osobnosti jedinců se sluchovým postižením a jejich úspěšná socializace. Je důležité vysledovat, zda je dítě primárním uživatelem znakového jazyka nebo se jedná o dítě s kochleárním implantátem, kdy je znakový jazyk pouze pomocný. Právě u těchto dětí s kochleárním implantátem je znaková řeč důležitá do doby, než začne implantát působit, ale pak se od znakového jazyka upouští. Neslyšící dítě se dostává díky bilingválnímu vzdělávání do kontaktu se dvěma jazyky a má tak možnost výběru, který jazyk bude pro něj přijatelnější. Zajímavým problémem u dětí, které by se mohli naučit mluvit a mají k tomu veškeré předpoklady je to, že raději volí znakový jazyk. Vzhledem k tomu, že každé dítě má jinou vadu sluchu, je velice těžké sestavit třídu, kde by byly děti alespoň s podobnou sluchovou vadou. Následná práce v této třídě je pak velice obtížná. Velkou překážkou pozdější možné integrace sluchově postiženého žáka do běžné školy tvoří omezení rozsahu studijního materiálů a redukce některých předmětů např. omezení předmětu jako je český jazyk, kde se převážně učí gramatika a je tudíž opomíjena literatura. To vede k nižšímu zájmu o četbu a tím i klesající slovní zásobě. Vzhledem k těmto skutečnostem může docházet k narušení plnohodnotné komunikace.

Dalšími institucemi, které zabezpečují edukační intervenci, jsou speciálně pedagogická centra a mateřské školy. Základní školy pro sluchově postižené mají výběr různých metod a přístupů. Vyučují na základě Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, které je možné najít na stránkách ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Každá škola si na základě tohoto programu vypracovává vlastní školní vzdělávací program a zařazuje si speciální vyučovací předměty jako je např. logopedie nebo znakový jazyk.

Všechny základní školy pro sluchově postižené využívají ustanovení § 46 odst. 3) školského zákona, kde se uvádí, že základní vzdělávání pro žáky se zdravotním postižením může s předchozím souhlasem ministerstva trvat deset ročníků, přičemž první stupeň je tvořen 1.–6. ročníkem a druhý stupeň 7.–10. ročníkem. Počet žáků

v jedné třídě je vyhláškou omezen minimálním počtem čtyř žáků a maximálním počtem dvanácti žáků.⁶⁴

Seznam základních škol pro sluchově postižené⁶⁵

- Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Praze

Adresa: Holečkova 4, Praha 5 – Smíchov, 155 00

- Mateřská škola a základní škola pro sluchově postižené v Brně

Adresa: Novoměstská 21, Brno, 621 00

- Mateřská škola, základní škola a střední škola pro sluchově postižené v Českých Budějovicích

Adresa: Riegrova 1, České Budějovice, 370 01

- Střední škola, Základní škola a Mateřská škola v Hradci Králové

Adresa: Štefánikova 549, Hradec Králové, 500 11

⁶⁴ Úplné znění zákona č. 516/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon), jak vyplývá z pozdějších změn. In: *Sbírka zákonů Česká republika*. 2008, částka 103, s. 4843. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>.

⁶⁵ Horváthová, I. *Vzdělávání dětí se sluchovým postižením*. [online]. © 3.12.2012 – 12.1.2015. [cit.2015-01-31]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-sluhovym-postizenim.shtml>.

- Mateřská škola, Základní škola a Dětský domov v Ivančicích

Adresa: Široká 42, Ivančice, 664 91

- Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Olomouci

Adresa: tř. Kosmonautů 4, Olomouc, 772 00

- Mateřská škola, základní škola a střední škola pro sluchově postižené ve Valašském Meziříčí

Adresa: Vsetínská 454, Valašské Meziříčí, 757 14

- Základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Plzni

Adresa: Mohylová 90, Plzeň, 312 09

- Střední škola, Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené v Praze

Adresa: Výmolova 169, Praha 5 – Radlice, 150 00

- Gymnázium, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Praze

Adresa: Ječná 27, Praha 2, 120 00

- Mateřská škola a Základní škola v Kyjově

Adresa: Školní 3208, Kyjov, 697 01

- Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené v Liberci

Adresa: E. Krásnohorské 921, Liberec 14, 460 01

- Základní škola pro sluchově postižené a Mateřská škola pro sluchově postižené v Ostravě-Porubě

Adresa: Spartakovců 1153, Ostrava-Poruba, 708 00

Střední školy pro sluchově postižené⁶⁶

Patří sem praktické školy, učiliště, odborná učiliště, střední odborná učiliště, střední odborné školy a gymnázium. Střední vzdělání ukončené maturitou je možno získat na Střední zdravotnické škole v Praze-Radlicích (obor zubní technik), Střední průmyslové škole oděvní v Brně, Střední průmyslové škole elektrotechnické ve Valašském Meziříčí, Střední pedagogické škole v Hradci Králové a na Gymnáziu pro sluchově postižené v Praze (Ječná ulice).

Seznam středních škol pro sluchově postižené a nabídka studijních oborů⁶⁷

- Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené

Adresa: Holečkova 4, Praha 5 – Smíchov, 155 00

⁶⁶ Horváthová, I. *Vzdělávání dětí se sluchovým postižením*. [online]. © 3.12.2012 – 12.1.2015. [cit.2015-01-31]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-sluhovym-postizenim.shtml>.

⁶⁷ Horváthová, I. *Vzdělávání dětí se sluchovým postižením*. [online]. © 3.12.2012 – 12.1.2015. [cit.2015-01-31]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-sluhovym-postizenim.shtml>.

Studijní obory:

- střední odborná škola (maturitní obory, tříleté nástavbové studium): podnikání, gastronomie, hotelnictví;
 - střední odborné učiliště (čtyřleté studium): cukrář, krejčí, čalouník, malíř a lakýrník, kuchař-číšník, strojní mechanik, pekař;
 - odborné učiliště (tříleté studium): šití oděvů, čalounické práce, malířské a lakýrnické práce, kuchařské práce, cukrářské práce.
-
- Mateřská škola, základní škola a střední škola pro sluchově postižené v Českých Budějovicích

Adresa: Riegrova 1, České Budějovice, 370 01

Studijní obory:

- odborné učiliště (tříleté studium): sklenářské práce;
 - praktická škola (dvouletá) – výkon jednoduchých pracovních činností v oblastech praktického života;
 - praktická škola (jednoletá) – výkon jednoduchých pracovních činností.
-
- Střední škola, Základní škola a Mateřská škola v Hradci Králové

Adresa: Štefánikova 549, Hradec Králové, 500 11

Studijní obory:

- střední škola (maturitní obory, pětileté studium): předškolní a mimoškolní pedagogika, reprodukční grafik pro média;
 - střední škola (maturitní obory, tříleté nástavbové studium): nábytkářská a dřevařská výroba, podnikání;
 - střední odborné učiliště (čtyřleté studium): truhlář, umělecký truhlář, umělecký řezbář, kuchař, cukrář;
 - odborné učiliště (tříleté studium): truhlářské práce, kuchařské práce, cukrářské práce.
-
- Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Olomouci

Adresa: tř. Kosmonautů 4, Olomouc, 772 00

Studijní obor:

- praktická škola (dvouletá) – výkon jednoduchých pracovních činností v oblastech praktického života.
- Mateřská škola, základní škola a střední škola pro sluchově postižené ve Valašském Meziříčí

Adresa: Vsetínská 454, Valašské Meziříčí, 757 14

Studijní obory:

- střední škola (maturitní obory, pětileté studium): počítačové systémy a aplikovaná elektrotechnika, zahradnictví, mechanik elektrotechnik (nástavbové studium);
 - střední odborné učiliště (tříleté studium): elektrikář (slaboproud), zahradník/zahradnice;
 - odborné učiliště (tříleté studium): zahradnické práce.
-
- Střední škola, Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené v Praze

Adresa: Výmolova 169, Praha 5 – Radlice, 150 00

Studijní obor:

- střední zdravotnická škola (maturitní obor, čtyřleté studium): asistent zubního technika.
-
- Gymnázium, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené v Praze

Adresa: Ječná 27, Praha 2, 120 00

Studijní obor:

- střední škola (maturitní obory, čtyřleté studium): gymnázium, informační služby.
-
- Střední škola pro sluchově postižené a Odborné učiliště v Brně

Adresa: Gellnerova 1, Brno, 637 00

Studijní obory:

- střední škola (maturitní obor, čtyřleté studium): informační technologie;
- odborné učiliště (tříleté studium): prodavačské práce, podlahářské práce.

- Střední škola v Olomouci – Svatém Kopečku

Adresa: Dvorského 17, Olomouc – Svatý Kopeček, 779 00

Studijní obory:

- střední škola (maturitní obor, čtyřleté studium): hotelnictví;
- střední škola (maturitní obory, dvouleté nástavbové studium): gastronomie, podnikání;
- střední odborné učiliště (tříleté studium): kuchař-číšník, cukrář, prodavač;
- odborné učiliště (tříleté studium): stravovací a ubytovací služby, potravinářská výroba, práce ve stravování (dvouleté studium);
- praktická škola dvouletá – výkon jednoduchých pracovních činností v oblastech praktického života.

Vysokoškolské vzdělávání pro sluchově postižené

V České republice vzdělávání sluchově postižených na vysokoškolské úrovni probíhá formou integrace, a to s pomocí individuálních plánů a za pomoci poradenských center, která zajišťují komplexní služby. Tyto služby jsou zabezpečovány v rámci poskytování tlumočnicků, popřípadě přepisů, asistenčních služeb, zapůjčování technických pomůcek a podobně. Legislativně jsou specifická práva studentů se sluchovým postižením zakotvena zejména v zákoně č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících

a hluchoslepých osob (ve znění novely č. 384/2008 Sb.), a v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.⁶⁸

V současnosti jsou v České republice dva studijní programy, které jsou primárně určeny studentům se sluchovým postižením. Jde o program bakalářský a navazující magisterský obor Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a bakalářský obor Výchovná dramatika neslyšících na Janáčkově akademii múzických umění v Brně.⁶⁹

4.3 Integrace sluchově postižených žáků

Vyhláška č. 73/2005 Sb. definuje pojmy individuální a skupinová integrace, mezi které počítá i zařazení žáka do speciální školy pro žáky s jiným druhem zdravotního postižení. Na základě schopností dítěte o jeho zařazení rozhodují rodiče, kteří se z velké části řídí radou odborníků z center. Pro úspěch integrace je důležitý především stupeň poruchy sluchu dítěte, studijní předpoklady a inteligence dítěte, jeho osobnost a schopnosti využívat případné zbytky sluchového vnímání, vlastní motivace dítěte a motivace pedagogů a rodinných příslušníků.⁷⁰

Ředitel školy má povinnost, dle výše uvedeného ustanovení § 16 odst. 6) školského zákona (č. 561/2004 Sb.), při přijímání žáků a studentů se zdravotním postižením vytvořit vhodné podmínky odpovídající jejich potřebám. To je možné buď vypracováním individuálního vzdělávacího plánu žáka, nebo zřízením funkce asistenta pedagoga.⁷¹

Zde je třeba podotknout, že integrace sluchově postižených dětí do běžných škol naráží na problém nedostatku asistentů ovládajících znakový jazyk a v neposlední řadě i na

⁶⁸ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1257 – 1360. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/108_2006_2015.pdf.

⁶⁹ Horváthová, I. *Vzdělávání dětí se sluchovým postižením*. [online]. © 3.12.2012 – 12.1.2015. [cit.2015-01-31]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-sluchovim-postizenim.shtml>.

⁷⁰ Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005, částka 20, s. 503 – 508. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-73-2005-sb-1>.

⁷¹ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším, odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190, s. 10262 – 10324. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.

nedostatek finančních prostředků na jejich odměňování. Zároveň je třeba si uvědomit, že samotnou integraci neslyšících dětí do běžných škol nepodporuje ani samotná komunita neslyšících. V neposlední řadě je to již výše zmíněný problém v redukci rozsahu učebních osnov a učebních materiálů, dochází tak k rozdílnému stupni vědomostí ve srovnání se žáky běžných škol.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

5 Bilingvální vzdělávání žáků se sluchovým postižením na prvním stupni základní školy

5.1 Vymezení výzkumných cílů a popis výzkumných technik

Hlavním cílem této práce bylo zjistit, zda bilingvální vzdělání pomáhá k lepší připravenosti sluchově postižených žáků integrovat se do majoritní společnosti, ověřit, zda jsou schopni používat vedle znakového jazyka i orální metodu komunikace. Vedlejším cílem bylo zjistit, zda žáci jsou k bilingvistu vedeni i svými rodiči. Při výzkumu bylo použito frekventované metody získávání dat v pedagogických výzkumech – dotazníku. Podle obsahu lze otázky rozdělit na otázky zjišťující fakta a otázky zjišťující mínění dotazovaných. Osnova byla upravena tak, aby výpovědi zahrnovaly okruh problémů, který je předmětem výzkumu. Dotazník byl anonymní, jeho slovní i grafické vyhodnocení je uvedeno v empirické části.

5.2 Stanovení hypotéz

Pro výzkumnou část jsou před začátkem samotného výzkumu stanoveny níže uvedené hypotézy, které budou v závěru výzkumu zpracovány.

Hypotéza č. 1: Bilingvální vzdělávání ve škole pomáhá neslyšícím dětem k lepší asimilaci do majoritní společnosti.

Hypotéza č. 2 : Ve škole s bilingválním vzděláváním převažuje komunikace pomocí znakového jazyka.

Hypotéza č. 3 : Bilingvální vzdělávání umožňuje dětem dosahovat vyššího vzdělání.

5.3 Metody, techniky empirického výzkumu

Při výzkumu bylo použito frekventované metody získávání dat v pedagogických výzkumech – dotazníku. Podle obsahu lze otázky rozdělit na otázky zjišťující fakta a otázky zjišťující mínění dotazovaných. Otázky byly stanoveny tak, aby výpovědi zahrnovaly okruh problémů, které jsou předmětem výzkumu.

Zkoumaným osobám byl předložen anonymní dotazník se čtrnácti otázkami se dvěma typy možných odpovědí. V některých bylo možno jednu odpověď a další byly zjišťovací otázky s nutností odpovědět vlastními slovy. K vyhodnocení jsem získala 20 dotazníků. Výsledky získané v rámci dotazníkového šetření jsou interpretovány pomocí deskriptivní statistiky v grafech. V dotazníku nebylo specifikováno, zda jedná o dívku či o chlapce.

5.4 Charakteristika zkoumaného vzorku

Pro tento výzkum byla vybrána ZŠ, MŠ a Střední zdravotnická škola Výmolova v Praze. Bylo rozdáno celkem 20 anonymních dotazníků na prvním stupni této základní školy a stejný počet vyplněných dotazníků se i vrátil. Snaha o zahrnutí celého spektra žáků základní školy od 1.-9. třídy této školy narazila na fakt, že bilingvální vzdělávání je používáno pouze na 1.stupni této školy.

5.5 Popis výzkumu

Výzkum probíhal v době dopolední výuky dne 8.1. 2015 na ZŠ, MŠ a Střední zdravotnická škole Výmolova v Praze. S pomocí přítomných vyučujících byly rozdány dotazníky žákům prvního stupně této základní školy, kde je aplikována metoda bilingválního vzdělávání. Žáci vyplňovali dotazníky ochotně. Všechny dotazníky se vrátily vyplněné a mohly být využity pro vyhodnocení stanovených hypotéz.

5.6 Interpretace dat

Graf č.1

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.2

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.3

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.4

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.5

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.6

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.7

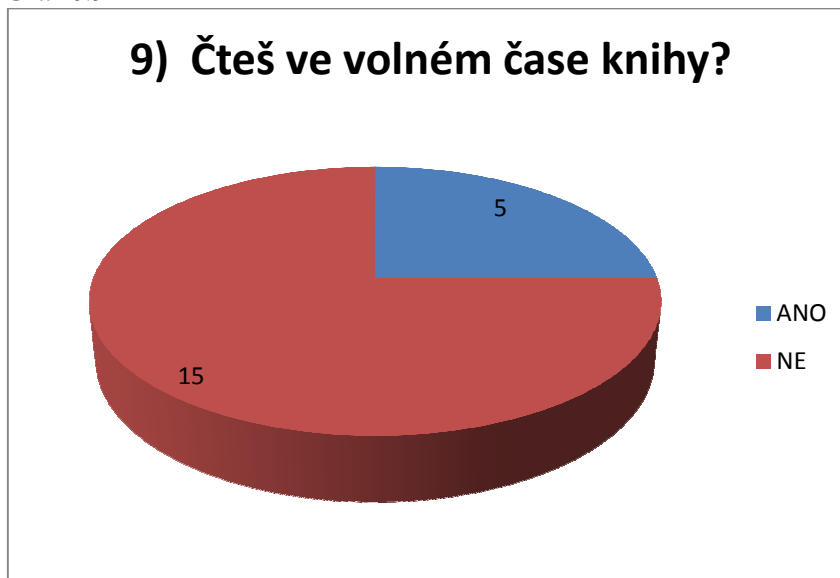
Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.8

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.9

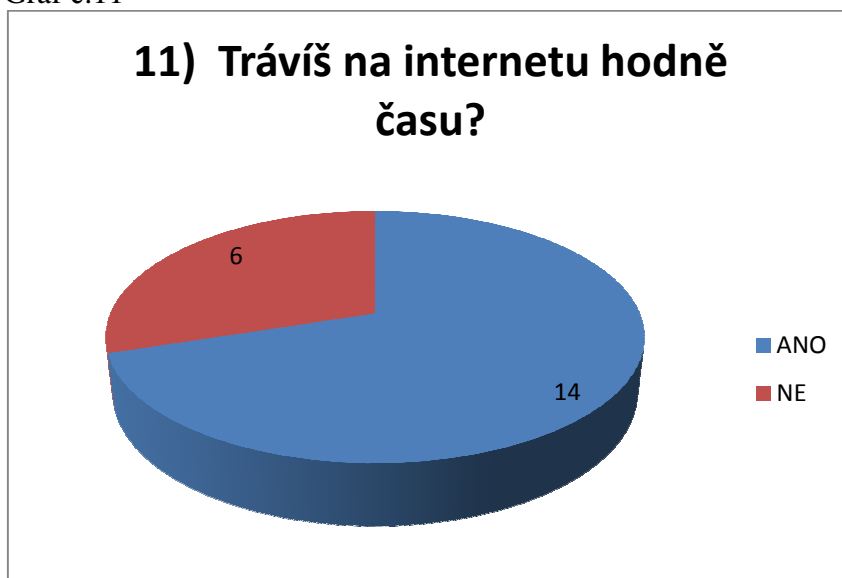
Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č. 10

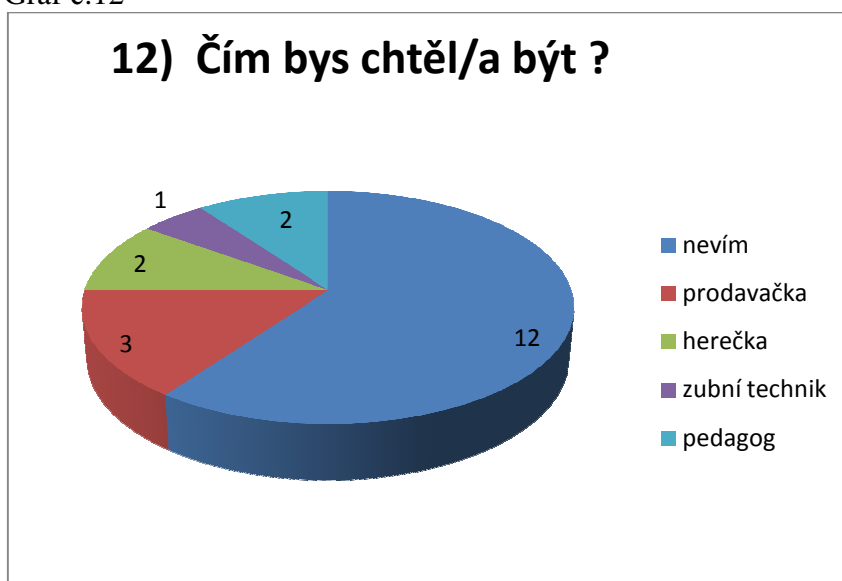
Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.11

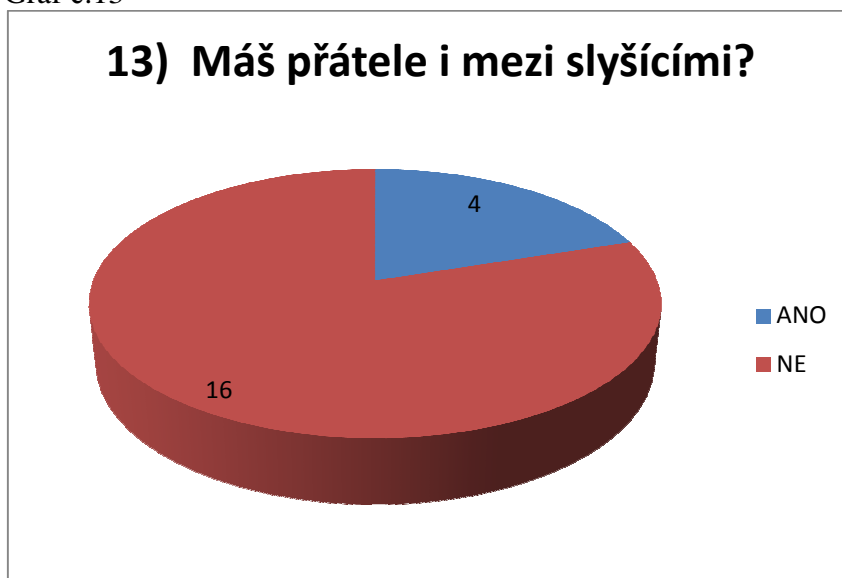
Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.12

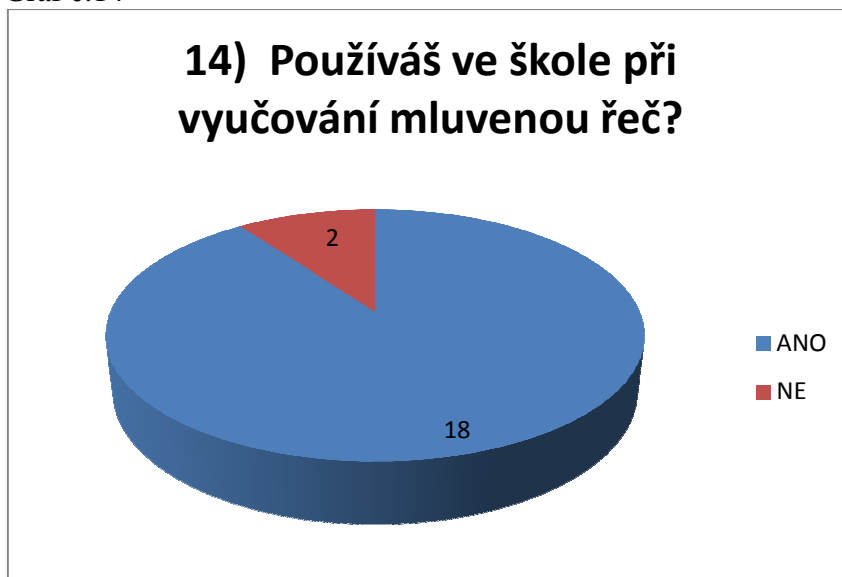
Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.13

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Graf č.14

Zdroj: autorka- vlastní šetření

Hypotéza č. 1: Bilingvální vzdělávání ve škole pomáhá neslyšícím dětem k lepší asimilaci do majoritní společnosti. K hodnocení této hypotézy sloužily otázky č. 8 – „Trávíš svůj volný čas jako je sport, kroužek apod. se slyšícími? Na tuto otázku kladně odpověděly pouze 3 děti. Otázka č. 9. „Čteš ve volném čase knihy?“ Ani zde nebylo

mnoho kladných odpovědí, pouze 5 dětí odpovědělo kladně. I když v dnešní době internetu a ostatních komunikačních způsobů by tato otázka položená ve třídě slyšících dětí asi také nebyla zrovna úspěšná. Na otázku č. 10. „Pomáhá ti výuka v českém jazyce při komunikaci na sociálních sítích?“ odpovědělo přesně 10 dětí kladně. Otázka č.11 „Trávíš na internetu hodně času? „, odpovědělo 14 dětí kladně. Poslední otázka, která se týkala této hypotézy byla č. 13 „Máš přátele i mezi slyšícími?“ Na tuto otázku existovaly pouze 4 kladné odpovědi. Zhodnocením výsledků odpovědí na tyto otázky docházíme k tomu, že hypotézu nelze ani potvrdit ani vyvrátit. Hypotéza č. 2 – otázka č.1“Ovládají tvoji rodiče znakovou řeč?“ měla ověřit, jakou řeč používají žáci doma, z 20 dotázaných jich 19 používá pro komunikaci s oběma rodiči znakovou řeč, pouze 1 žák komunikuje touto řečí jen z jedním z rodičů. Na otázku č. 2 „Při vyučování sleduješ výklad pouze ve znakové řeči ?“odpovědělo všech 20 dětí kladně. Otázka č. 3,„Využíváš při vyučování odezírání ? „- odpovědělo opět všech 20 dětí kladně. Na otázku č. 14 –„, Používáš při vyučování mluvenou řeč?“ odpovědělo 18 dětí negativně, jen 2 děti odpověděly kladně. Na otázku č.4 „Který předmět máš nejraději ?“ odpovědělo 16 dětí, že tělesnou výchovu, jen 1 dítě vyzdvihlo jako nejoblíbenější český jazyk. Takže lze prohlásit hypotézu č. 2 za potvrzenou.

Hodnocení hypotézy č. 3 vychází z otázek č. 6 –„Chceš pokračovat ve studiu na střední škole?“ – zde kladně odpovědělo 15 dětí, na další otázku, která specifikovala tuto školu ale převažovala odpověď nevím, pouze 1 dítě specifikovalo výběr volbou byl zubní technik. Stejně tak na otázku č.12 „Čím bys chtěl/a být?“ jsou odpovědi ve většině případů nejasné. Nicméně z toho, že většina dětí chce pokračovat ve studiu na střední škole je možné i 3. hypotézu považovat za potvrzenou.

Závěr

V historii vzdělávání prošli Neslyšící různými metodami vzdělávání. Asi nejdelší tradici má metoda orální a později metoda totální komunikace. Teprve v posledních letech začíná ve vzdělávání sluchově postižených výrazně stoupat využití bilingvální metody., která navazuje na původní metodu Frostovu. Znalost dvou jazyků otevírá možnost sluchově postiženým komunikovat s majoritní společností, seznámit se s její kulturou a zvyklostmi. Přináší rovné podmínky pro obě komunikující strany. Znalost jazyka majoritní společnosti posiluje i sebevědomí neslyšících a rozvíjí jejich vlastní identitu. Statistiky uvádějí, že znakový jazyk používá v České republice od dětství až sedm tisíc lidí, většinou se ho učí od svých vrstevníků ve školách, protože velká většina neslyšících dětí má slyšící rodiče. Bilingvální metoda vzdělávání je pro neslyšící děti přínosná, dříve byl jeden vyučující na celou třídu sám a teď má k sobě asistenta, který ovládá znakový jazyk. Je to nejlepší způsob, jak dětem pomocí znakového jazyka vysvětlit danou látku a zároveň jim pomoci proniknout do mluvené řeči. Právě toto propojení slyšícího a neslyšícího vyučujícího je vynikající. Neslyšící asistent se lépe dokáže vžít do situace neslyšícího dítěte a dokáže mu lépe vysvětlit probíranou látku. Zároveň zná komunitu neslyšících, ke které sám patří. Vzniká zde přirozené prostředí pro komunikaci. Slyšící vyučující je zástupcem majoritní společnosti, seznamuje dítě s mluveným projevem, aby vytvořil tímto způsobem možnost komunikace dítěte v budoucnosti, vytvořil jeho slovní zásobu. Velkým problémem zůstává uzavřenost komunity Neslyšících. Děti mezi sebou komunikují ve většině případů znakovým jazykem a to i ty, které jsou pouze nedoslýchavé, nebo děti s kochleárním aparátem a mají proto blíže k mluvené řeči. Tento problém je v současnosti neřešitelný, protože nelze děti ve třídách rozdělovat podle stupně sluchové vady. Možná je to i obava rodičů, aby se postižené dítě nevykloučovalo z této komunity a proto dítě dává přednost znakovému jazyku. Komunita neslyšících vylučuje sama tyto jedince např. s kochleárním aparátem, kteří přestali znakovat a tito se ocitnou takříkajíc uvěznění mezi dvěma světy. Pro majoritní společnost jsou stále sluchově postižení, i když komunikují slovem a pro Neslyšící už patří k majoritní společnosti, protože neznakují. I přes tato úskalí zůstává bilingvální metoda zatím nejprínosnější a otevírá světu Neslyšících svět majoritní společnosti. Pochopení odlišností obou jazyků jim může

v budoucnosti poskytnout nejen výhodu znalosti „druhé“ řeči, ale i podrobnější rozvoj v odezírání a vnitřní znalosti jazyka stejně, jako pochopení psané formy slov, které se učí vyslovovat. Tato metoda umožňuje dětem stavět na jejich jazyku přirozeným způsobem. Při zhodnocení výsledků empirické části ale jednoznačně vyplývá, že Neslyšící stále tvoří uzavřenou komunitu a integrace dětí do majoritní společnosti stále probíhá velmi pomalu. Tuto skutečnost vyjadřují grafy k otázkám č. 8, 9, 10, 11 a 13. I v rodinách převažuje komunikace ve znakové řeči, stejně tak při vyučování převážná část žáků sleduje výklad ve znakovém jazyce. Jen mizivé procento dětí používá ve vyučování mluvenou řeč. Opět je možno důkaz nalézt v grafech k otázkám č. 1, 2, 3 a č. 14. Nicméně jako přínos bilingválního vzdělávání lze hodnotit snahu o dosažení kvality vyššího vzdělání žáků. Důkazem je graf odpovědí na otázku č. 6. Na základě výzkumu nelze hovořit o tom, že bilingvální vzdělávání přinese okamžitý úspěch v integraci Neslyšících do majoritní společnosti, ale znamená naději k postupnému sblížení obou skupin společnosti. Jako každá metoda i tato má své nedostatky, které bude třeba ještě v budoucnosti odstranit.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

ČIHÁK, R. *Anatomie 3*, 2. vyd. Praha: Grada publishing, 2002. 673 s. ISBN 80-7169-140-2.

EVANS, L. 2001. *Totální komunikace, struktura a strategie*. Hradec Králové: Pedagogické centrum. 89 s. ISBN 80-238-7915-4.

GANONG, W. F. *Přehled lékařské fyziologie*, 1. vyd. Praha: Avicenum, 1976. s.632

GREGORY, S.; KNIGHT, P.; McCracken, W. aj. 2001. *Problémy vzdělávání sluchově postižených*. Praha: FF UK. 278 s. ISBN 80-7308-003-6.

GUNTER, K.B., GEORGE, E.: *Hamburský bilingvální model vzdělávání neslyšících – soubor pracovních materiálů k odbornému semináři*. Praha 1999.

GUNTER, K.B. a kol.: *Bilingvální vyučování neslyšících žáků základní školy - etapová zpráva o hamburském bilingválním školním experimentu*. (Přeložil J.Jabůrek). MŠMT, Praha 2000.

HORÁKOVÁ, R. *Úvod od surdopedie*. In Pipeková, J. (ed.). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. Přepřacované rozšířené vydání. Brno: MU, 2006, s.127- 143. ISBN 80-7315-120-0.

HRUBÝ, J. *Průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu – 1. díl*. 2., aktual. vyd. Praha: FRPSP, 1999. 396 s. ISBN 80-7216-096-6.

JABŮREK, J.: *Průběžná zpráva o Hamburském bilingválním školním experimentu*. In: Infozpravodaj, 1999, č. 4, s. 22-23. FRPSP, Prospektrum 1999.

JABŮREK, J.: *18. mezinárodní kongres o vzdělávání neslyšících*. In: Infozpravodaj, 1995, č. 4, s. 8-11. FRPSP, Prospektrum 1995.

KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 303 s. ISBN 80-246-0329-2.

KRAHULCOVÁ-ŽATKOVÁ, B. *Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených*. Praha: Karolinum. 1996, 218 s. ISBN 80-7184-239-7.

KUČEROVÁ, K. *Bilingvální metoda ve vzdělávání sluchově postižených v České republice a ve Švédsku*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2009
Pedagogická fakulta.

LEJSKA, M. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno : Paido, 2003. 156 s.
ISBN 80-7315-038-7.

LEJSKA, M., a kol. *Základy praktické audiologie a audiometrie*, 1. vyd. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1994. 171 s. ISBN 80-7013-178-0.

MACUROVÁ, A. (1998): Základ bilingválního vzdělávání a bilingvismu. Speciální pedagogika 8, 1998, č. 2, s. 52-54.

NETTER, F. H. *Anatomický atlas člověka*, 1. vyd. Praha: Grada, 2003. 79 s. ISBN 80-247-0517-6.

NOVÁK, A. *Foniatrie a pedaudiologie I.*, 1. vyd. Praha: vlastním nákladem autora, 1994. 131 s.

NOVÁK, A. *Foniatrie a pedaudiologie : Poruchy komunikačního procesu způsobené sluchovými vadami*. Praha : Vlastním nákladem, 1994. 131 s.

PIPEKOVÁ, J. et al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. vyd. Brno : Paido,2010. 401 s. ISBN 978-80-7315-198-0.

POTMĚŠIL, M. Čtení k surdopedii. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 217 s. ISBN 80-2440-0766-3.

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika: prevence a diagnostika : terapie a poradenství: vzdělávání osob s různým postižením : člověk s handicapem a společnost*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. 160 s. ISBN 978-80-247-1733-3.

SOURALOVÁ, E., LANGER J. *Surdopedie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 46 s. ISBN 80-244-1084-2.

SOURALOVÁ, E., LANGER, J. Speciální pedagogika osob s postižením sluchu. In RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L. a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Nakladatelství Univerzity Palackého, 2006. 313 s. ISBN 80-244-1475-9.

SOVÁK, M. *Logopedie*. 3. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1974. 326 s. ISBN 14-384-74

SYKA, J., VOLDŘICH, L., VRABEC, F. *Fyziologie a patofyziologie zraku a sluchu*, 1. vyd. Praha: Avicenum, 1981. 324 s.

Seznam použitých internetových zdrojů

HORVÁTHOVÁ,I. *Vzdělávání dětí se sluchovým postižením*. [online]. © 3.12.2012 – 12.1.2015. [cit.2015-01-31]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/vzdelavani-deti-se-specialnimi-potrebami/vzdelavani-deti-se-sluchovym-postizenim.shtml>.

REICHL, J., VŠETIČKA, M. Encyklopedie Fyziky: *Hlasitost a intenzita zvuku*. [online] © 2006-2015. [cit. 2014-12-26]. Dostupné z: <http://fyzika.jreichl.com/main.article/view/208-zakladni-definice>.

Svaz neslyšících a nedoslýchavých. *Hlavní zásady pro komunikaci s osobami se sluchovým postižením*. [online] ©2012-2015. [cit.2014-30-12]. Dostupné z: <http://www.snnrcr.cz/Hlavni-zasady-pro-komunikaci-se-sluchove-postizenymi>.

Znaková řeč. *Prstová abeceda*. [online] ©2008-2015 [cit.2014-30-12]. Dostupné z: <http://o-znakove-rci.svetu.cz/2-prstova-abeceda-nedodelano.html>.

Seznam ostatních zdrojů

FENCLOVÁ, J.: Školička PIPAN - výroční zpráva 1995.

MŠMT. *Vzdělávací program pro 1. - 9. ročník základní školy pro sluchově postižené zpracovaný podle projektu NÁRODNÍ ŠKOLA schváleného MŠMT ČR dne 17.3.1997*. [cit.2014-30-10] Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/Narodni_skola_1-9.pdf.

Zákon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším, odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190, s. 10262 – 10324. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.

Zákon č.384 ze dne 23. září 2008, kterým se mění zákon č.155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů a další související zákony. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2008, částka 138, s. 6980 – 6982. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/sb138-08-pdf.aspx>.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005, částka 20, s. 503 – 508. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-73-2005-sb-1>.

Úplné znění zákona č. 516/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon), jak vyplývá z pozdějších změn. In: *Sbírka zákonů Česká republika*. 2008, částka 103, s. 4843. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/uplne-zneni-zakona-c-561-2004-sb>.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1257 – 1360. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/108_2006_2015.pdf.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Dotazník

DOTAZNÍK PRO STUDENTY ZŠ

Milí studenti,

Jmenuji se Michala Křiváčková a studuji na UJAKu obor Speciální pedagogika. Tímto dotazníkem bych se velmi ráda dozvěděla něco o Vás a způsobu komunikace, který používáte nejčastěji. Tento dotazník je zcela anonymní a za jeho vyplnění Vám předem děkuji.

1) Ovládají tvoji rodiče znakový jazyk?	ANO oba	ANO jeden	NE
2) Při vyučování sleduješ výklad pouze ve znaková řeči?	ANO		NE
3) Využíváš při vyučování odezírání?		ANO	NE
4) Který předmět máš ve škole nejraději?
.....			
5) Učí se ve Vaší třídě znakový jazyk jako samostatný předmět?	ANO		NE
6) Chceš pokračovat ve studiu na střední škole?		ANO	NE
7) Pokud ano, tak na které?
.....			
8) Trávíš svůj volný čas jako je – sport, kroužek apod. se slyšícími?	ANO		NE
9) Čteš ve volném čase knihy?	ANO		NE
10) Pomáhá ti výuka v českém jazyce při komunikaci na sociálních sítích (Facebook, Twitter atd.)?	ANO		NE
11) Trávíš na internetu hodně času?	ANO		NE
12) Čím bys chtěl/a být ?
.....			
13) Máš přátele i mezi slyšícími?		ANO	NE
14) Používáš ve škole při vyučování mluvenou řeč?	ANO		NE

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Michala Křiváčková

Obor: Speciální pedagogika vychovatelství

Forma studia: prezenční studium

Název práce: Bilingvální vzdělávání žáků se sluchovým postižením na základní škole

Rok: 2014

Počet stran textu: 73

Celkový počet stran příloh: 1

Počet titulů českých použitých zdrojů: 25

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 4

Vedoucí práce: PaedDr. Jarmila Klugerová